

મુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાકુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમીટીએ
તૈયાર કરેલી.

યોથી યોપડીના અર્થ.

(જેની અદર અર્થ; કાવતાની સમજૂતી; પાઠના
સવાલ તથા સૌર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો;
ફિલ; મુંબઈ ઇલાકાનો ભૂતળ વગેરે.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. એન્ડ કો
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર-મુરત.
આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫મા આષ્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું—‘શંકર’ પ્રી. પ્રેસ. ચૌટા-પુલ-મુરત.
સને ૧૯૨૩] [સંવત ૧૯૭૯.

કિંમત રૂ. ૦-૭-૬

૧૦૩૪૨

મરુ ૪: ૮૪૧: ૬: ૧૨૫

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીર:ઈટ સંગ્રહ
૧૦૩૪૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૩૪૨ વર્ગિક

पुस्तकनुं नाम योश्न योययन। अथि

विषय ११२४ - ०६३ : १ - १५५५,

❖ ચોથી ચોપડીના અર્થ. ❖

પાઠ ૧.	નોંધાશાસ્ત્ર=વડાણ ચલા.	કમે કમે=એક પછી એક
શહેનશાહ=મહારાજ	વવાની કળા	ખાંધા=ખંધારણ
ધિરાજ	ચોબના=ગોઠવણ	નિર્માણ=નક્કી
સંગીન=મજબુત; જોરા.	અત્યંત=પ્રચોદ	યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
વર	તાલીમ=કેળવણી	આદરસતકાર=આવહાર;
પુગતન=ધણું જીતું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરોણા ચાકરી
ચરિત્ર==વૃત્તાંત: હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ	લથડવા=ગથડવા
જયેષ્ઠ=મોટા	ફરી વળવું તે	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ એવ વેદસ=વેદસ	ચાલુ=કાયમ	પર એસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત્ર	પદવી=ઓહા	પાયતખત=રાજધાનીનું
ધરકામ=ખિતાબ	પ્રવીણ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=પ્રુદ્ધા મનના	નિર્ણય=ઠરાવ	આગાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસ થયો હતો ?
 પ્રિન્સ એવ વેદસનો ખિતાબ કેને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
 જ્યોર્જનાં વડીલ બહુતું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
 તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ?
 પ્રિન્સ આલખટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
 દોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ
 છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ દિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ
 એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડ-
 માં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે
 દિવસે થઈ અને કયાં થઈ ? આપણો ધર્મ શું છે ? સાર—શહેનશાહ

પાંચમા જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે સહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણા વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપર	શરણાગત=શરણે આવેલો	પ્રસંગ=વખત
પ્રેમભાવ; ધણીનીસેવા	બાળુએ મૂક્યો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
નાગોર=અજમેર; (એ	દીધો	ખંજર=જમીયો
રજપુતસ્તાનમાં છે)	ખાસ=ધણો	પ્રાણ ભયશ=ભારી
થાણું=ઠયેરી	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ.
ધેરો ધાલ્યો=કપળે કપું	ગુપ્ત=છાની	મ્યાન=કવર
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાપા કાપી;	નમ્રતા=નમનતાઈ
બચાવ=રક્ષણ	ઠતલ	મુજરો=સજામ
સંભવ=આશા; ભરોસો	જીવને જોખમ. લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તામે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોગત=કસમ	હિદાહરણ=દાખલો
જયપુરી=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	તીમકહવાલ=જેનું ખામ
મુકામ=રહેઠાણ	સમાચાર=ખબર	તેનું ભણું ચોહનાર
કપટી=કગલખાત	ઝખો=ઝુલતો દીલો	જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો ?
 ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો ? અને શા
 માટે ? ઇસરીસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો
 હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ
 કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગનાં જાણવામાં ક્યાંથી આવી ?
 જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના

સરદારને કાતો દાખલો બતાવ્યો ? છત મેળવવાની આજ્ઞા કરી રાખી
કકાય નહિ ? સાર—તેનું લૂચ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ
દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩	યુક્તિ=તદપીર; કળા	જન્મ થયો હોય તે
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	પાયમાલ=એક નાશ	ખીજમતદાર=સેવક
નીકળેલા કુળમાં પેદા	થએલો હોય એવો	ઝરા=ધીરે ધીરે પાણી
થએલા	હઠાર=સખી	વહે તે વહેણ
પ્રખ્યાત=નામીયા	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ધુંટડો=મેંમાં માય
લગભગ=આસરે	પાણીપાણી=નરમ	એટલું
અવતર્યો=જન્મ્યો	ઝળઝળી આં=આંખમાં	શૂરવી=મહાદૂર
દિવાજ=ધારો; રીત	પાણીનું બરાઈ આવવું	કામગીરી=નોકરી
બાવ=હેત; પ્યાર	ગેઠવળ=નખવીજ	વીલાં=ગયાં
ખેડક=ગાદી	બસે=સુખે; નિર્મય	દેહ=શરીર
ધારતી=ખીક; શક	આડે=ત્રયે	ઝળહળે=પ્રકાશે
પક્ષપાત=તરફદારી	પણ=પાધા; નિયમ	ટક=ખેલેલું પાણું તે
ધકડો=તુકશાન	ક્ષણે=વેળાએ	
ખેડ=દીલગીરી	જન્મભૂમિ=જે જગામાં	

સવાલ—રબુડોમાં કયું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? મામાપતું કયાં
છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાંજસોયને બીમસોંગ માટે શું
વહેમ હતો ? બીમસોંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસોંગે
પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો
આપકર્મી ? સાર—મામાપતું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને
રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪. | માનવું=કયું કરવું | કંઈમૂળ=કંઈ ને મૂળોઆ

ઉપવાસ=અપવાસ; બૂ

ખ્યા રહેવું તે

નેહવે=અભવે

નિરાળ=નિહામણું

રાક્ષસો=દૈત્યો

નિશ્ચય=કરાવ

વહાણે વાયે=સવાર થતે

કથું=નકતી થયું

કોપ=ગુસ્સો; રીસ

પૂર્ણ=પુરં

ખોળે માથું મૂકોશ=શરણે

રહીશ

આશ્વિપ=આશ્વિર્વાહ

વિભોગ=જીવું પડવું તે

સાળેતાળે=સુખરૂપ

રક્ષા=અભાવ; રક્ષણ

મુળવુ=અકળાવું

વસણા=ધણા કંઠણ

આર=અંત

આગ્રહ=હઠ

અવસ્થા=હાલત

વિનંતી=અરજ

ચલણ=સત્તા

ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી

બળીને

નમન કથું=એ હાથ

જોડ્યા; પગે બાંધ્યા.

સોંપણ=સપુરત

કેવું ભરાઈ આવ્યું=

આખમાં આસુ આવ્યા

વનવેશ=વનમાં પહેર

વાનો પોશાક

ધારણ કર=પહેર

મૂર્છા ખાઈ=ભેજાનયધ

તીરસ્કાર=ધિક્કાર

અધર્મ=અનીતિ

ઋષિ=તપસ્વી

વિદાય કીધા=વળાવ્યા

જેશુદ્ધ=ભેજાન

પ્રાણ્ય ત્યાગ કીધો=મરી

ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સુવાણ—સીતા કેવી સ્ત્રી અણ્યાય ? રામને વનવાસ કાણે અપાળ્યો ?
કેડીની કાણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા
માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્ર-
જીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા છોકરા સાથે
કેવી રીતે વર્તે છે ? બંધુ કેવા જોઈએ ? હરથ રાજાની આગ્રા લેવા
જવાનો હેતુ શા ? વનવેશ તે શું હશે ? સાર—વિચાર વગરનું
કામ કરવાથી પાછળથી પરતાવું પડે છે, માન્યાપતું વચન પાળવા
માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

હુકળીઆ=જૂમળી

પિડાતાં માણસ

હુબળા=કમળોર

પેટપુર=જોઈએ તેટલું

મુકાઈ ગયા=લેવાઈ ગયા

ઝેન્ઝન=વરાળથી	નિરંતર=હંમેશાં	ચરખી=ચામડીની અંદર
ચાલતો સંચો	નાડી=નાડ	હરેમો ચીકણો પદાર્થ
કુદરતી=કમરે મૂકેલી	ઉલ્લે છે=ધબકે છે	દુરસ્ત=સાફ
કાચમ=ચાલુ	અંગ=ભાગ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
ગરમી માપવાનું ચંત્ર=	સમાર=દુરસ્ત	ત્રેણ=ઉત્તમ
ચર્મા મીઠર	તર=મલાઇ	જુદી જુદી વાની=જુદી
ધરી=ઢાંડી પર પૈડું કરે	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	જુદી વસ્તુ
છે તે; આંક, આંસ	ગળી ચીજ	

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં કાંથી ચાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું ચાય છે? ગરમી માપવાનાં ચંત્રનું નામ શું? ઝેન્ઝન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી ઝટ ઉત્પન્ન ચાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પશુ વધારે શાયદાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	બકવાટ=બવારો	અમરીઆંમીડુ પકવનાર
ચાકીપાકી=કમજોર થઇ	દોષ=કપકો	અમરઆંમીડુ પકવવાની
નિસાક્કાનિઃશ્વાસ	અસાક્કા=તેભને	જગા

પીલતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપાસીઆ છુટા પાડતાં	નિર્મણ કરેલું=કરારેલું	મટાડે છે
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં	ગબ્બ=મતલબ	સમાધાન=મુશ્કેલી કે
વણકર=વણાટનું કામ	ગબ્બ સારે એ=ખોટ	ચિત્તાનું મટવું તે
સવાલ—ડોસી શા માટે બગવાનને હોય દેવી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કાણે ને શી રીતે ઠાણું ? સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કેમની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.		

પાઠ ૮.

અવલોકન=પારીક તપાસ	સાધુ	હોય એવું
ખોડું=લંગડું	ઝાડો=ઝડતી; તપાસ	આણું=થોડું
લાધ્યું=મૂઠયું	તપાર=શોધ	લંગડું=ખોડું
ધારી ધારીને=તાકી	સાક્ષી=સાદક	અનુમાન=વચાર કરીને
તાકીને	જાદુગર=જાત્ર મંત્ર કે	અટકળ કરવી તે
પારખ્યું=ઓળખ્યું	અજાણી ભરેલા	અમજીતી=ગણગણ અ
કેણી મેર=કંઠ તંદુ	ખેલ દરનાર, ઇલમી	વાળ કરતી
બવાહીર=જામતી રત્નો	સજા=શિક્ષા	વેરાય=કણ છુટા પડે
(હીરા, માણિક, મોતી	નવાઈ=અચરતી; અચખો	દોળાય=છલ્લાય
વગેરે)	જાદુ=તલમ	આખાશી=ધન્યવાદ
ફકીર=સાંધ; મુસલમાન	ગમ=ખાણુ	ફેર=તદાવત
	કાણું=એક આંખ ડુટેલી	ટેવ=મઠાવેરા

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઊંટ વધે થી થી હકીકત કહી ? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધા ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો ? સાર—દરેક

માણસે હરેક વસ્તુ ખરાબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની
ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.	લાવકી=લાયકાત	સઘ વર્તનાર
ભામણપત્ર=સિદ્ધારસ-	લુછી=સાફ કરી	કાળજીવાળો=ખંતીઓ
નો કાગળ	જળજમ=જળડું પાછાનું	ધક્કા=હડગેલા
ભેદવાર=ઉમેદ રાખનાર	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ	પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
પોળ=શોધ	સ્વચ્છતા=ચોક્કાપાક	શાંત=ધીરજવાળો
તમાનપત્ર=ચાલતા	દીસી=દેખાઈ; બહુધાઈ	સક્ષણુ=ટેવ, આદત
વખતના સમાચારનું	વિચારવંત=સમજી	મરોડદાર=સારા વલણ
છાપું=ન્યુસપેપર	રિશતિ=હાજત; દક્ષા	વાળા
નહેર ખખર=છપાવીને	વિનય=નમ્રતા	રેતદાની=રેતી બરવાનો
ખખર આપવી તે	સબ્યતા=સલુકાઈ	ખડીઓ
સંદગી=પાસ	રીતબાત=ચાલચલમત	સાવધ=હોશિયાર
હેરખાની=કૃપા	ઝોળંગી=વટાવી	પ્રુક્કું=દેખીતું
ભામણ=સિદ્ધારસ;	ઠેસ=ઠોકર	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
ભાગવગ	ચોકસ=સાવધ; સંભાળ	

સલાહ—શ્રીઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની ખરજી આવી ? તેમાંથી
કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. બાકીર કેવ
ભખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો,
તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભામણ પત્ર હતો કે નહિ ?
સાર—હરેક માણસને તોફારી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભામણપત્ર
ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને યોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.	સંકટ=દુઃખ	વેચી સાટી=વેચી કે
જાડી ગયા/જાડી ગયા	મહેણાં/મહેણાં	બદમો કરી

સાધન=સાહિત્ય	વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું	સોનાનું ધરણું
સમયે=વખતે	કસોટી=નોલ, પરીક્ષા	વીસરી=ભૂલી
ઉદ્યમે=ધંધે	સોદો=માસ; સામાન	દળદર=ગરિબાદ
બિદગી પર્યંત=મરતા સુધી	ભારતાવ=કિંમતની	દિટાડીએ=મટાડીએ
પર્યંત=સુધી	પડપુડ	બોધ=કપટશ
બાપણ=બોલવું	રવાદારગી=છુપી દલાલી	સંતાન=છોકરું
ગુમારનો=મહેતો	કઢવી તે	મિલકત=માલમતા
અટ્ટખાઇ=ઝેર; કીનો	કંઠી=કોકમાં પહેરવાનું	વારસ=હકદાર

સવાલ—જમમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જમમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જમમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ આપી બેઠો ? જમમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જમમોહનને તેના ગુણનો બહોળો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિઆનો વહેવાર	સારવાર=સેવા ચાકરી	અત્યંત
કરવેશ=કરતો ફકીર; ઝોઝ	ખાખર અવસ્થા=મરવાનો વખત	ધમિષ્ટપણું=ધર્મ પ્રમાણે
જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર	દિલાસો=ધીરજ	આમનું તે
લાગ કરીને=તણતે	નામીયો=પ્રખ્યાત	અમર=અમળ; કાચમ
તાણતંગાશ, ખોટ	બહમાસ=હરામખોર	રસ્તો=ઉપાય; દલાલ
હાટી નીકળતો=ફેલાતો	સંખ્યાબંધ=પ્રણાજ	અશકય=થઈ શકે નહિ
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે	લૂટફાટ=મારમારી લૂટી લેવું તે	એવું
	પવિત્ર=શુદ્ધ	મુરકેલ=કઠણ; અધરું
	કુરામરજી=અશુભ આશ	ટાચ=શિખર
		બોળે=ભાર
		કંધાણુ=મક્કું

ભૂટ=ખુશી રીતે ખાર | ફરમાન=હુકમ | કરી
 મારીને લઈ લેવું તે | માથે ચઢાવી=કપુલ | વર્તણૂક=ચાલચલન
 સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? છુટારા પાસે કેટલાં માણસો,
 યુવાન તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ?
 દરવેશે ત્રણ પથરા આ માટે ઉંચકવા કહ્યું ? છુટારો ખરા સુખી
 હતો કે નહિ ? એ ઉપારે ખરા સુખી થયો ? સાર—આપણે બીજાનાં
 દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા

અગ્રાની=સમજણ વ-

ગરના

ધારે=માને

ભૂત=ખરી ગયા પછી

કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ

થાય તે

ઝોડકપટથી=ભૂતના

સપાટામાં આવવાથી

અરસામાં=દરમિયાનમાં

જીવ ભમી આવ્યો=

ચકરી આવી

ચપટી ચપટી=જરા જરા

કડક=સખત

કરડી=સખત; આકરી

અંગારા=સળગતાકાંચલા

ઉંઘો=અવળો

ચોંટી=વળગી

મંદવાડ=રોગ

પ્રયોગ=અમુક સાધન

વડે કંઈ કરી બતા-

વડું તે; અખતરો

ચીસ=ખરાડા

સોડે=પીમળે

ફાટી જાય=દૂધ ને ચો

ખા જુદા પડી જાય

હતરી જાય=એ સ્વાદલાજે

કસર=ખામી

જીમતીથી=તદબીરથી;

ચુકિતથી

મિનાકવાળી=બેબવા-

ળી, શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ
 ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશે ? નજર લાગવાનો દાખલો
 આપો. કુછીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશે ? નજર બાંધે છે સારે થાળી
 સાથે વાડકો ચોટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી રોમ સારે
 થાય છે કે નહિ ? રોગ સાથી સારે થાય છે ? પાપક જમકવાનું,
 દૂધપાક ફાટી જવાનું, અણાણું પગડી જવાનું, કાદણુ શું ?

પાઠ ૧૩*	છે તે	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
નજરે પડે છે=દેખાય છે	ભોપણું=પોકળ; જુઠાણું	મંછા=કચ્છા
એકાએક=ઝોંચિંતું;	ડાકણુ=ખરાબ નજરની	મંછાભૂત=મનની કચ્છા
એકદમ	સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી;	એજ ભૂત
મૂઠ=ચોટ	ચુડેલ	શંકા ડાકણુ=વહેમ
જીવ=જીવાત;	ચાળા=નિશાની	એજ ડાકણુ
સળે=જીવાત; જીવડાં	મસાણુ=મુડકા દાટવા	કહેવત=કહેતી
અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર	ખાળવાની જગા	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભુવો=ભૂત કાઠનાર	હું-હું=ડાળાં પાંદડાં વગ-	વિદ્યા
ઉતાર=જે ધાન્ય વગેરે	રના ઉભેલા ઝાડનું અડ	શુકન=ધાર્યું થવાના
કાંઈક ભૂત પ્રેત વગેરે	ધડકે છે=ધબકે છે	ચિહ્ન
કાઢવા માટે માથે ઉતારી	શોરખકોર=ખુમાટ	અપશુકન=નહારા શુકન
ચકલે મુકવામાં આવે	વીગત=વાત	તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે? ભુવા ભોકા મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે? ઘેરાઓ શા કારણથી ધૂણે છે? મસાણુ કઠિ ભડકા ક્યા કારણથી દેખાય છે? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વહેમને ખરા માને છે કે ખોટા? ખોટા માને છે તો તેનાં કારણો જામજવો. વશીકરણુ એ શું છે? શુકન એ શું છે? સાર—કોઈપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી સારી રમાં ભેચેની થાય છે. અને તેથી રોગ આવે છે. સમજીતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયું ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું ભસવા લાગ્યું. તેથી (ત્યાં ધણું માણસો એકઠા થયાં) ત્યાં સજોજ અવાજ થયો તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે થે

એર નામનો જોયો; એવી એવી વાતને મોકા લાંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અપો કહે છે કે બાપઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તાગ=છેડો, અંત

અપાર=પાર વગરનું

વાંવાઝેડું=પવનનું

તોફાન

તૂટી પડશે=નીચે પડશે

ઠાટકા=કડાકા; ગડગડાટ

ચિગમ્=ફાટી

ભયંકર=નિહામણા

ખનાન=ખીના

અતિવૃષ્ટિ=વણો વરસાદ

કરાં=એર જેવાં પાણીનાં

અંધાયલાં દીપાં

હિમ=ધણી ટાઢ

ધરતીકંપ=જમીનનું

હાલવું તે

જવાળામુખી=અળતા

મોંવાળો

આનંદકારી=પ્રુષ્ઠકારક

મંદમંદ=ધીમો ધીમો

નિરંતર=રુ મેથાં

માફક=અનુકૂળ

અદ્ભૂત=નવાઈ જેવું

ચમત્કારી=નવાઈ જેવું

દીંગમુદ=તાજુબ

દીંગ થઈ જઈએ છી-

એ=અમુક કશું કરતી

નથી

છેવટ=આખર

અનંત=પાર વગરના

ધોડા=મેઠી છાળો

મેળાં ઉતરી જાય=

ઝોટ થાય

ઢાયા=પડછાંચો

સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના આવે

એવી સ્થિતિ

આત્મા=જીવ

ખોળી આમાંથી=કરીર-

માંથી

અચાલ — આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના કા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ કા કારણથી થાય છે ? ભયંકર ખનાનો ગણાનો. આપણા કરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી ખનાનો બને છે ? એ શું છે ?

પાઠ ૧૫ મો.

સત્તા=બળ; શક્તિ

વિસાતમાં=મજબૂતમાં

અમન=અનિશ્ચય

ઈંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન

અને કર્મ થાય છે તે

(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે

જેમકે આંખ, કાન,

નાક, જીભ, આમડી,

કર્મેન્દ્રિય પાંચ છે જેમકે

મોં, હાથ, પગ, ઉપસ્થ,

મુકાં;)

બહાનું=પૃથ્વીનો ગોળો	સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો	નિયમસર=મુકરર કરે
સમર્થ=જેરાવર	સર્વગુ=બધું જાણનાર	વખતે
કાર્યો=કામ	આપોઆપ=પોતાની	ન્યાયી=મનસારી
ખતરી=ભરોસો	મેળે	દયાવાન=દયાળુ
વ્યાપી=ફેલાએલો	અમુક=કરેક; ચોક્કસ	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સર્વ શક્તિવાન=બધી	આધારે=આશરે	સોસવું=ખમવું; વેઠ
શક્તિવાળો; બધી વાતે	હેતુ=મતલબ	પાપ=ધર્મરની આગ્રા
પુરો	ઋતુ=મોસમ	ઉલટું કરવું તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે ? દ્રિષ્ટિ કોટલી જતની છે અને કઈ કઈ ? આ બધી જગતની રચના કોણે થઈ છે ? પરમેશ્વરને મોટો અને જેરાવર શાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વગુ શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યાં છે ? જગત ક્યાં મે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહે છો ? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ધર્મરી નિયમે પાળવાથી ફળ શું ? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વગુ, સમર્થ ન્યાયી, માયાળુ દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.	નાર	સપાટી=ઉપલો ભાગ
આગબોટ=વરાળથી	એકંદર=કુમે	ખડક=પાણીમાં ઠંડાઈ
આમતું મેટું વહાણ	બરફરીએ=ફરીઆની	રહેલો પત્થર
વિશાચત=ધંઆંક	અથવચે	માખડું=મોટું ઠાણું
ખાસ=મુખ્ય	મુસાફરી=સફર	કપ્તાન=આમબોટનો
ખભાસી=વહાણું ચલાવ-	કંકારવામાં=ચલાવવામાં	ચડો અમમકાર

વીરઅકાદુર	૬૬ મનથીપાકા વિ.	દરજાનુંધર્મ; અર્થભ
અવકાશ=અવત	મારથી	અમર=કાપમ; અમળ
મહાકાટ=પુખાટ; શાર-	મહાકાટ=અકવાટ	પાદગીરી=નામના
બકાર	સહાસ=અવિચારી કામ	કાલિસ્તંભ=પાદગીરી
પદમ=એક વાજન;	ડાલ=સહ મહાવવાનો	રહેવાને માટે ઉભો
ટોલ	ચાંબલો	કરેલો ચણતરનો
પુતક=આગબોટનો આ-	જળચર=પાણીમાં રહે-	ચાંબલો
ગલો ઉપરો ભાગ	નાર	

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ જાણી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કાણે શું કરાયું ? સાર—દરેક માણસે પોતાની દરજ અરા અંતઃકરણથી બળવવી

પાઠ ૧૮ મો.	અન્યથા તરેહનો=નવાઈ	આજીજી=કાલાવાલા
દરતો=ચોગરદમ	જોવો	ઝાળી=નાળચાવાળી
કાટ=છોથી બાંધેલીકુંડી	હઠાડાને અંતે=સાંજે	લોટી
ગાડી મળ્યુત દિવાલ	ચણતર=ચણવાનું કામ	ઇલમી=ગાદુગર; મંત્ર
કાબેલ=હોશિયાર	બેઠ=છુપી વાત	બચનાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીયો	હીકમત=યુક્તિ; તકબીર	નિર્ભય=મથ વમરનું
કે સલાટ	બેઠકે=મુકામે	સ્થાન=ઠેકાણું
સુલતાન=મુસલમાન	ઇલમ=ગાદુ	કપુલાત=વચન
રાબ; સુલતાન	બેઠક=નકી; બર	

સવાલ—અહમદશાહ કાણુ હતો ? તેણે કયું કહેવ વસાવ્યું ?

કોટ બંધતો હતો તે પાછો હપડી શા કારણથી જતો હતો ? હપડા
જવાનું કારણ સુભતાવના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કહ્યું
માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા કાલ કયા છે ?

પાઠ ૧૬ મો.	અથવા આપરી તે	બતા=દેખાડ
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે	હૃતર=ચોપડા	કાધર=કયા; કયે ઠેકાં
ચાલનાર	ખિત્ત=દુઃખ; દીલગીરી	આનાકાની=કા ના
કંટાળો=તિરસ્કાર	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચાપુક=ચાખો
નામું ઠામું=લેણદેણને;	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
હિસાબ	કુલાનો=પુણ થતો	જસકુ=જેને
આડું અવળું=જુઠું	અમે=એ	પાગળ=મૂર્ખ
બાજવટાવ=બાજુ વગેરે	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો કરનો=કારભાર
વટાવ=નુકસાની લેવી	ચલ એ=ચાલ	સાખ=આખર; વટ

સવાલ—છગતને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું
દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે
ગણ્યો ? થોડીતર પછી બીજા શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું
આવ્યું ? મીઝો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શે
શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને કમાઈતું
શું ફળ મળ્યું ? સાર—કોઈને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવ
નહિ, કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	આર=ભમગડાની નીચે	ચીતરેલો નમુનો
ખરું કામ=બ્યા=બીજામ	લોઠાની પાતળી સળી	મશ્કરી=મજાક
છાતી ચલાવનાર=હિંમ-	હોય છે તે	હાખલો=હિસાબ
તરાન	અણબનાવ=એ બનાવ	નિંદા=કોઈનું ભુંડું
કાને=સાંભળવાને	નકશો=ગામ કે ઢેકનો	લવું તે

મેઠું ઉતરી મઝેલું	શરમજમાન; સહે	માલ=રીતમાલ; વર્તણૂક
જખવાએલો	હાસી=મજાક; ખરેખરી	હજીઓ=કાસ; ટોટા;
કસુર=વાંક; ખાખી; બૂલ	છાપ=અસર ;	દિસાહ
વંકાવું=મેળ ન રાખવો	ચાહે=કરુંકે	દુગુંથું=અનીતિ

સ્વવાણ—જવાન'દને જીવસુરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અલગનાવંચરાવું કારણ થું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જવાન'દના વખાલુ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું, કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.

વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ	યોજવા=કરવા	મન
એવો વિક્રમ	બાળદત્તા=માગકને	હજમ=વાળ'દ
અજીત=જીતાય નહિ તે	મારી નાખવું તે	આશરો=મદદ; સંહાયન
મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુ.	નિર્દોષ=ખીનગુનેહગાર;	બાળ=તપાસ; પતો
સ્તાનમાં છે)	અપરાધ વિનાનો	રક્ષણ=સંભાળ
છંદ=નકારી ટેવ	દયાજનક=દયા ઉપજાવે	જીવ્યું=જિંદગી
બ્યવસ્થા=ગોઠવણ	એવા	સાર્થક=સફળ
પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય	પીમળ્યું=પોચું થયું;	સર્વસ્વ=ખેડું
સરદારો	દયા આતી	સપુરત=સોંપણ
ઠાર મારવું=જીવ લેવો	ત્રાતકી=કૂર; નિર્દય	ચર્ચાવ=ફેલાવ; પ્રસરે
ધાવધવરાનાર બાપ	વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	પરિણામ=ફળ; છેવટ
દાવો=હક	કષ્ટપાત=ધણું રડવું	હઠરાણી=આખર કરી
રણુપ્રાસ=રાણીએને રહે-	કમળવું તે; રડારોળ	પન્નું=એક જાતનું
વાનીજમા; જનાન ખાતું	રાજમકત=વફાદાર	કીમતી રતન
	કઠણ હેયું=દયા વગરનું	

સ્વવાણ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? હંમેશાં મ કોનો

કોઈશ ? હોસી'મને' છન લેવાનું' વનવીરે શા માટે ધાયું ? હોસી' મને' બચાવ કેવી રીતે થયો ? પનાએ હોસી'મને' કાને સોંપ્યા છે કે હોસી'મને' રાખવાનું' કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખર અંતઃકરણ પૂર્વક બળવવી અને તે બળવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ

પાઠ ૨૨ માં.	હિકમત	બૈરી પરપો નથી
ધલાકો=ધણા બિલા, સંખ્યા=મણતરી	કોડ=હોંસ; હંમમ	
એલન્સિ અને સંસ્થાન માન્ય રાખી=કપુલ કરી	નિયમ=કરાવ	
મળીને થએલો અવર્ન મોતને ક્રરણે મયા=મરી	બાઝી=વળગી	
રના તાબાનો ભાગ મયા	બાઝદ=હક; કાલાવાલા	
સૈકો=સો વરસનો કાળ આજીજી=કાલાવાલા	છક=દિંગ; ચકિત	
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર રાહ=વાટ; વાર	હડસેલી મૂકયો=ધડકો	
મફલત=બેપરવા શિર=માથું	મારી ફેંકી હોધો	
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએ એકલદોકલ=એકલો	બધુ=ભાષ	
ભો પત્થર ચિંતા=શીકર; ધાસ્તી	ધર્મ=ફરજ	
નિથે=નકો; નિરધાર છાતી ભરાધ આવી=	બધુધર્મ=આધ તરીકે	
બચવાના=હિમરવાના રડવું આવ્યું	ફરજ	
ધરાદો=મનમુખો; વિચાર ઉત્તર=જવાબ	મહીસલામત=સુખરૂપ	
નીમ્યો=નિમણુંક કીધી કપુલ કયું=માન્યું	યોજના=ગોઠવણ	
મુકિત=તદખીર; કળા; સંસાર માંડયો નથી=		

સવાલ—ગેવા ક્યાં છે ? ગેવામાં કાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોટુંગીજ ભોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કસાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાષને પડવાની શા માટે રજા આપી ?

તે મરી ગયો કે નહિ ! સાર—માઇએએ એક ખીનપર હેત
રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રકળા=ચીતરવાની

કળા; શીખવાની નિશાન

ચિત્ર=કામી

ઉપરના=ઉપલા

ચિત્રકળા=ચિત્રકામ

શ્રેષ્ઠ=કેતમ; સાંથી સરસ

તોલે=અગામીમાં

અદેખો=ખીનનું સાક

જોઇ બળે એવો

સમાન=અરોઅર

કીર્તિ=આખર; માન

કલક=એવ; બટો

અનેક=એકથી વધારે;

ધણા

ગપો=જુઠી વાતો

દિનપરદિન=દરરોજ

હરિકાષ્ઠ=અરોઅરી;

નકલ=ઉતારો; કાપી

અજિએલ=ખીનનું સાક

જોઇ મનમાં બળે એવો

વખોડવું=ખોડ કાઢવી

વડાન=મેટાઇ; માન

જન્માશ્રમી=શ્રાવણ વદ

૮; જોખ આક્રમ;

કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ

અદેખાન=પ્રર્ણા; વેર

પંચ=પાંચ કે તેથી

વધારે માણસની મં

ડળી. વાંધો પતાવનાર

લવાદ

કળા=કૃત્તર; કસમ

મદખો=મદપના કીધી;

ધારો

ટાપુ=મેટ

ખાળા=ખોકરી

સાંખી=ખમી; સહન કરી

શોભા=ખૂબસૂરતી

શાંત થયું=નિરાંત વળી

દક્ષા=હાલકવાલ; વલે

૩૫૩=૬૭૨

ખીકી=ચીતરવાની કલમ

કુપી=છાની; યુમ

કીખી કુપી ન રહે=

કામ જણાઈ આવે

ડગવ=નિશ્ચય

ચિત્રકાર=ચિતારો

બેદરકારી=બેપરવા

ક-તેજન=પ્રભિ; મદદ

ક-તેજનદાખલ=ઉત્તેજન

માટે

અભિપ્રાય=વિચાર; મત

નિરાશા=તાકમેદ

વીલે મોટે=હિંદે અહેરે;

અંખવાણો પડીને

અદેખાનું મોં બાળે

અદેખાન ન કરો

સવાલ—ચિત્રકળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા
વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિ-
યારી જોઇ કોણ અદેખાન કરવું અને કોણ તેની અરોઅરી કરવા

પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આજરને કલંક લખાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રજ્ઞાણમાં શી જાહેર ખમર ચોટેલી હતી ? દરેક ધનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સાફ હતું ? ધનામ કોને મળ્યું ? એ ધનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિજાણમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ? સાર—જે પોતાનું બહુ ચઢાતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિદ્રાષ્ટ કરવી પણ અદેખાષ્ટ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.	આરામ=વિસામો	પરંતુ=તોપણ
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	રાજવાડો=રાજકુટુંબને	ધર્મરૂપાથી=પરમેશ્વરની
ચએલો હોય તે	રહેવાની જગા	મહેરબાનીથી
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	બાન=સમજ; અક્ષલ	સવાલ જવાબ=વાદ-
સંધ્યાકાળ=સાંજ	માર્ગે=રસ્તે	વિવાદ
નગર=જહેર	ખોચી=ગરદન	સંબંધ=આબત; વિષે
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને	એકાએક=ઐચિંતો;	અત્રે=અહીં આ
રહેવાની જગા	અકદમ	સ્થિર=કાયમ; અચળ
વ્યાધિ=વાધ	ગરબડ=શોરખકોર	બેદ=તદ્વાત; ફેર; ફરક;
ચર્મ=ચામડું	સ્વામીજી=મુરખ્ખીજી	આસન=મેસવાનું સાધન
વ્યાધચર્મ=વાધનું ચામડું	મુકામ=વાસ	રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મજ્ઞાણ શા કારણથી કહેતો હતો ? સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.	લોકોની હાલત તપા-	વેશે=પોશાકથી
નગરચર્યા=જહેરમાં ફરી	સરી તે	અચ્છે હો=સારા છે

અમેએ	પુલાયો=મગર થયો	હક=માલકી; દાવો
તેરા ચલે=તારું ચાલે	વાણી=મોલ	હસ્તાવેજ=ખત; લખત
માર ડાઘીઓ=મારી નાખળે	રસ=લહેજત; સ્વાદ	જગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન
પાદરી=પ્રિયતી ધર્મનો	આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે	જપત=કમજ
બોધ દરનાર	ભાવિક=અદાળુ; આ-	અંદેનવાજ=મરીયપર
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ	સ્થાવાળા	મહેરબાની રાખનાર
ભાષણ=વ્યાખ્યાન	ક્રોમળ=નાજીક	તાંત્રાપતરાં=તાંત્રપત્ર
પુરાણી=ઇશ્વર સંબંધી	રીકાં પડી ગયાં=ઝાંખા	પ્રસન્ન=ખુશ
વાત વાંચનાર	પડ્યાં; મોં ઉતરી	ઠાયમ કરી આપ્યું=ખ-
કથા=ઇશ્વર સંબંધી	ગયું; ઉદાસ થયાં	હાલ રાખ્યું; મંજૂર
વારતા	વતન=જગીર	કીધું; કપુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યા શું શું જોયું? રાજાએ નગર-ચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ? રાજાએ દેસાઇની જગીર શા માટે કપુલ રાખી? પુરાણી કાથી કુલ્યો? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડ્યો? સાર રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ?

પાઠ ૨૮ મો.	મજબ=મુસાફરી	રાન=જમલ
બિંદગી સુધી=મરતા સુધી	હેરાન=દુઃખી	પડપુલ=વપાસ
સોદા=માલ	ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે	મફત=વગર પૈસે
બટકનો=રખકનો	બંદર=નદી કે ફરીઆ	ટંગાઇ=મટકાઇ
ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય	કિનારે આવેલું સહેર	પાઠ ૨૯ મો.
રકબ=તકરાર	કે જ્યાંથી ધણો માલ આવળ થતો હોય તે	સોદાગર=વેપારી
		સાગરુંજ=તરતજ

લાલ=લાલ; લાગ	નમ	આલ=આલ
ઝિલાલો=ખમાતો; વેઠાતો	સરિતા=નદી	અંતરમાં=મનમાં
ગરાસીઓ=ઈનામી જ	નીર=પાણી	નમે=ફેલાય; થાય
મીનવાળો રબપુત	સિંધુ=હરીઓ	જગદીશ=પરમેશ્વર
કરગરીને=કાલાવાલા ક-	સમાંય=સમાવેશ થાય	કરણા=મહેરખાની
રીને; આજીજી કરીને	પૂર્ણ=પૂર્ણ	ધટતું=લાયક
પછડાયા=અફળાયા	નવ=નહિ	જતું=સીલકમાંનું
અતિશય=ધણે	તૃપ્તિ=સંતોષ	પાસનું=પાસેનું
લોભે લક્ષણ જાય=	તણી=ની; છટ્ટી વિભ-	ખાય છે=ગુમાવે છે
લોભ કરવાથી આખર	કિતનો પ્રત્યય	

સમજુતી—પણી નદીઓનું પાણી હરીખામાં ભળે છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી, તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીયા મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વર મહેરખાની કરીને આપેલું હોય છે તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે. **સવાલ—**લોભીઆને કાણુ ઝાળખતું હતું? લોભીઆએ ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠગાવ શા માટે કાઢ્યો? નાળિયેર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ શાથી મરી ગયો? સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦ મો.	રાજધાની=પાટનગર	શરણે=તાથે
પ્રતાપનાથો=મેવાડનો	તળેટી=પહાડના મૂળ	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
રાજ	આગળની જગા	કુળ=વંશ; ઝોલાદ
અસલ=જુની	શૂરો=શૂરવીર; જહાદુર	કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણ્ય=આધા; નિયમ
પુરતા=જોઈએ તેટલાં
સાધન=સાહિત્ય
આરંભી=શરૂ કરી
પરાક્રમ=અહાદુરી
સેના=હરકર; ફાજ
તબવીજ=તપાસ
છુપે છુપે=છાને છાને
તૂટી પડતો=એકદમ
હલ્લો કરો
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં
ગુફા=અખોજ
ધાર્તી=શીકર

ટળવળતા=ટળવળાટ
કરતાં
ભાણું=જમવા માટે
પીરસેલી ચાળી
ધીરજ=સચ્ચરી; શાંતિ
દુઃખની અંદર=દુઃખને
વખતે; દુઃખમાં
જમસુસ=છુપી તપાસ
રાખનાર; આતમીદાર
હાડ=મપકો
જળવી=સાયવી
દુઃજગે=ઓઢા
બહાણું=કંઈ વહેચવું તે

ધન્ય=શાઆશ
અંચકાર=પુરતક
ખનાવનાર
દોઢત=પુંજી
ખાનદાન=ઈંચા કુળની
તંગી=તંગાસ; ખોટ
નિભાવ=ટકાવ
ખાતરી=બરોસો
સોગન=કસમ
સ્વતંત્ર=ધુટો
દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
સ્વદેશભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના ખની ? ઉદેસાંગ
ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ દુઃખો
એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વચાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજે દેશ
જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને
શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે
પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાનો હતો ? પ્રતાપને કયારે સંતોષ થયો ?
ભામાજ્ઞાને શા માટે જ્ઞાત્રાશી ધટે છે ? સાર—પોતાના કુળની
આબરૂ સાચવવા માટે મને તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું
પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ઉર.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે વખતસર=વખત પ્રમાણે આધાર=આશરો
અહતી=આખાદી મોટાળો=મરખ

પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	મુસ્કેલી=અડચણ	ઘંતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ઝારંબવું=ઝર કરવું	અણુગમતી=નાપસંદ	નજર
અલેલ=હરકત	બાબતો=વધથો	અમૂલ્ય=ધણી જીમતી
કરાવેલા=નકી કરેલા	કીમતી=અમૂલ્ય	વર્તવાની=ચાલવાની
અમુક=ચોક્કસ	નિયમિતપણે=મુકરર	અગત્ય=જરૂર
નડતર=અડચણ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	કળવણી લીધાથી=વિદ્યા
મુદત=વખત	આરામ=વિસામો	બણવાથી
કાળજી=ખંત; ચેટક	કોશીશ=યાતન; મહેનત	સરતાં=સોંધાં
ભંગ થાય=તૂટે	ઉંધુ વળે=અમડે; ખરાબ	અસુરા=મોડા
ઝેરલાજર=હાજર વહિ તે	થાય	રાહ=વાટ
બહાના=મોડા	વહેવાર=કામકાજ	

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાની ઉપર છે ? કામ કરવાની કટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય ? બીજી કામ ક્યારે ઝર કરવું ? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું ? અને થાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ઝેરલાજ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર કાથી જણવામાં આવી ? જરૂર બરેલું ક્યારે કહેવાય ? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ડર.

માણ=જીના

સ્વર્ગવાસ થયો=શુભરી

ગયા

સંતાન=છોકરાં

હયાત=જીવતા

મમતી=પોતાની મરજી

પ્રમાણે ચાલનાર

પાઠશાળા=ઈંચું શાળ

પનારી શાળા	રક્ષક=રક્ષણ કરનાર	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
=પોતે	સ પ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી
કુ=જીવાન	પંથ	ગયા
=લાગણી; દયા	મરદાની=પુરુષને શોભે	પ્રાર્થના=માગણી
ક્ષા=તોલ	તેવી	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
શાસ્ત્ર=વહાણ	અટકાવ=બાધ	સલાહકાર=સલાહ
લાવવાની કળા	છૂટ=રજા	આપનાર

વાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા વર્ગવાસ કયારે થયો? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ કંઈવડના હાજર્માં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માણ શહેનશાહમાં કદ કદ હતી શક્તિઓ હતી? લશ્કરી સિપાઇના શા મેં છે એ માણ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણુતા હતા? મહારાજ પેકવડ શા તરીકે જગજગહેર છે? સાર—આપણી પાસે ધણી દોલત શા જગીરો હોય તોપણ મોજમજ ને આજસમાં વખત આવવો નહિ.

પાઠ ૩૩.	મુખપિંડ=મૈવકુદાપ	અવયવો=ભાગો
શ્લો=અટકો	શેખી=પતરાજ	ચલણ=સત્તા
વો=મેડોળ; કઠરપો	અન્યાય=ગેરધન્સાદ	ખોડખાંપણ=એળ
=ગુનો, વાંક	ભંગડો=પગે ખોડવાળો	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
=ખાંપણ; આમી	ખોડો=જોની કખાંખની	ચયના=જનાવટ
પુર=ધન્યવાળો	કીકી ત્રસી હોય તે	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
=સવાજ	મુગો=જોનાથી મોટે	ફપ=દેખાવ
ર=હેરાન	બોલાય નહિ તે	

કુવાલ—કેવલાલને હસવું કેમ આવ્યું? શીતીલાલે હસવા માટે

ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે સારે કંવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આવે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કષ્ટ વાતમાં શરમાવું અને કષ્ટ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોનો મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મગ્નક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજરજવાબી=તરતબ

જવાબ આપે એવો

શુળી=હાંસી

વિદ્ય કર્યા=પાછા કાઢ્યા

જહાંપનાહ=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ

નામદાર=પ્રખ્યાત;

નામીયા

ખડકી=ગોઠરી

બંદેનવાજ=ગરીબપર

મદુરયાની રાખનાર

એકદમી=અવિવેક

સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? ખીરખલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરખલ પાસે કોણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કષ્ટ કષ્ટ ધાત્રુની શુળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરખલ શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે સમયસમયકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહે-

વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-

વાસી

મુજરાતી=મુજરાતના

રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-

વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના

રહેવાસી

શીખા શુન્ની=મુસલમાનો

ધર્મના પંથ

અંદરો=મોતો સકકો;

શિક્ષક

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણુ=જાત

ચોટલાં=શીખા

જીલકા=લટ્ટીઆ

સાફ=આખુ; બધું

ચોરણો=પગે બેસતો

અને જાંઘેયા પહેળો

લેધો

કંમર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી

જાટકતું લુગડું વાંટા

જીવુ તે

કંમર=જાંટા પાય-

ચાનો લેધો

ધારો=દરતો લેવાળો

ચણીઓ

આઠણુ=કોમરીનું આઠ-

નનું લુગડું

સાજ કાઢે છે=માથાપર

આઢેલો ઢંડો મોઢાપ-

સાવે છે તે

સુરસાલ=પાટલુન

સદરો=ડુંકા બાહેનું

મોટું પહેરણુ

કસ્તી=પારસી લોકો

ભીંગની વણેલા પાટી

કંમરપર બાંધે છે તે;

જનોઈ

નાતજહાર=ખીજનાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના

હાથો હાથ મેળવીને

ખાડું=કન્યાને માંડવે

વરરાજા ન જતાં બે

ધારવાળી તરવાર મોક-

જવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી

ગયો હોય તે સ્ત્રી; રાંડેલી

હસતી વણી=નીચ જાતે

(કાળી, દુબળા વગેરે)

છુટ=રજા; પરવાનગી

છૂટ હોય છે=ગાધ

હોતો નથી

હરકત=ગઈ જત; અડચણ

અળ=મુઢકું

સગડાં=અસ્તુ, પારસીના

મુઢકા મૂકવાનો કુવો

બોલી=ભાષા

રાટી=રાટલી

જાકર=રાટલી

માટી=માસ

જાકર=રાટલી

સવાલ—મુંબઈ હલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે? હિંદુઓના

કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય?

એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે? એ તરફ જતો ઓળખવાની નિશાની

આપો, એ તરફ જતોના રિવાજ સમજાવો. શુબરાતમાં કયા લોકો

દાર પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતમાં બેરાં જોળખવાની નિશાની આપો, બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.
સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.	માગણી=માગું	ભંગ=નાશ
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજા	બળાતકારે=જેરજીવનથી	અભાર્પિ=આભણું ઋષિ
ના પુત્ર; સમ ઋષિ	અગણિત=ધણાજ	થયો હોય તે
માના એક	વીર=યોદ્ધા	રાજપિં=રાજાએ માન્ય
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	તપોબળ=તપ વડે જે	કરેલા ઋષિ
જાણીતા=પ્રખ્યાત	શક્તિ મળે છે તે	નિર્ભળ=ચોક્કસ
કુળગુરુ=રાજગોરુ; પુરો	રાજબળ=રાજ વડે જે	સિદ્ધિ=મેળવતી મુશ્કેલ
મૃગયા=શિકાર [હિત	શક્તિ મળે છે તે	એવી વસ્તુ તે; શક્તિ.
આશ્રમ=મઠ	વિસાત=ગણતરી	(એ આઠ પ્રકારની
આવકાર=આદરમાન	પદવી=ઓર્ધ્વો	ગણાય છે અષ્ટિમા,
વાનીનું=વસ્તુનું	રાજપાટ=રાજગાદી	મહિમા, ગરિમા, બ-
કામધેનું=મનમાં ધારેલી	ભારે તપ=ધણી તપશ્રયા	ધિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-
વસ્તુ આપનાર ગાય	ભૂલથાપ=ભૂલાવો	મ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)
સુવાદ્ય—વિશ્વામિત્ર કોણુ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ? વિશ્વામિત્રને		
કંઈ પદવી મેળવવાની હઝા થઈ અને શા હપરથી ? વિશ્વામિત્રની		
વાત કહો. સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.		
(૨) જેનામાં કોઈ અને માનની હઝા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ		
આવતા નથી.		

પાઠ ૩૭.	કામ હાથ પર લે છે=કામ	અમર=મરે નહિ એવું
અસેવા=દૂર કરવા	ની શરૂઆત કરે છે	પરવા=દરકાર; [કામ
વિદ્ય=હરકત; અસચ	કાર=નાહિંમતવાન	આમહ=મંડ્યા રહેવું તે;

ફરી ફરીને કરવું તે	પાધરાં=સીધાં	ફેઝાં=દૂર કીધાં
૨ મારીશ=જીવતો	નહેર=નદીમાંથી પાણી	તરીકે=ગણીને; માનીને
મારીશ	લઇ જવા ખોદેલો ખાડો	અગર=અથવા
િન્સ=પુરોષ ખંડની	છાતી=હિંમત	ગુલામગીરી=જબરજસ્તી
પત્રિમમાં એક દેશ છે	મહાભારત=ધણું કંઠજી	થી ગુલામ કરવાનો
જીનેર=આધિકાર જન-	ખ્યાલ=વિચાર	રિવાજ
જીનાર	ખેજક=નકડી	મફળ થયો=પાર પડ્યો
તથોગીભૂમિ=એ મોટા	સીધી=હબ્બસી નામે એક	એક સામટા=એકદમ
ભાગને સાંધનારો જમી-	જાતના લોક	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
નનો સાંકડો ભાગ	તોડ=નિકાલ	ચાકર

સચાલ—બાપલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? ક્યા ક્યા માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે થું થું કામો કર્યાં તેમને થું થું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમાં બંધ થઇ ? સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.	ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી	હરાયો=હરામનો; પાર
પટરાણી=રાજાની મુખ્ય	(એનો દેખાવ ધણો	કાનો
રાણી	કઢરો હોય છે. એ	વતન=જમીન
કાં=કેમ	નાથી દિવસે દેખાતું	જાતન=રક્ષણ
પરોવાયું=ભાગ્યું	નથી)	ગુંજમાં=મજબામાં
આતક ચકવા=એક જાત-	નિજ=પોતાનો	દી=દિવસ
નાં પક્ષી	વાસ=રહેઠાણ	બે=ખીક; બો
પ્રતિદિન=દરરોજ	નિજવાસ=પોતાનો મુ-	આજ્ઞા=આમ્ર
અર=મધેડો	કામ	ચેતરંજ=પુલિંગળની

રમત	હઠ=જીદ આડાધ	ખીલાને જોરેજ=ધણીની
દીનાનાથ=ગરીબનો	દાવો=દાક	દૂંધથી
ધણી; પરમેશ્વર	રજીવાસ=જનનખાતું	પલોટાવું=જાતુભવ લેવો
પડ=કકડો; દાવખેલ	સણમંગ્રામ=લકાઈ; જીદ	વિધા=હુન્નર, કળા
લહાવો=જોરીઓ	સિંહણ=સિંહની માદા	ખાળો=ખટકાવ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી	પાણી=ખળ; જોર	હારે=સાથે
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું	ખાણુ=તીત	જશ=કિતિ; ખાખર
દુઃખ પડશે તેવો તેનો	ચોટ=દાવ	કાળજાં ફાડશે=પેટમાં
ઠલાજ થશે	ખાણે=જવદેસે; કચિત	ધારકા પડશે
જીદ=ધુક; લકાઈ	કાચી=ઓછી; થોડી	શમી=મટી; દૂર ચઢ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા દારણી ઉદાસ હતો ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ? સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તામે ચવું.

પાઠ ૪૦.	હંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિખંખ=કાચ કે પા-
છાંટોએ=જરાપણ	ખલુન	ણીમાં દેખાતી સામી
હિદત=ગમે તેમ ચાલનાર	આતુરતા=ધંતેજરી	છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	જગીર=કામના બદલા-
નોકર	ટાંકા	માં મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલખાજખામાં અક્કલ કેટલી હતી ? એની અકલની વાત કહો. સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ભારે તાબાના ખાણસોએ સમય-સૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧.	રાતના બારનો વખન	ખાંટા=ખૂમ
મધરાત=વચલી રાત;	ફેરણી=ચોકા, ફેરી; રોન	ફડાફડ=ફડફડ

બંબાવાળા=બંબો રાખ.	ભાગ=દાવ; વગ	અણીશુદ્ધ=વગર ધૂળ
નીસરણી=સીડી [નાર	વાઘાની ભીંત=વંડો	જેખમ=સંકટ
મોડીને=જોડવીને	પાધરોજ=તરતજ	સૂંઠ=કપડાની નળી
પથારી=ખીખાતું	હડસેલો=ધકકો	આંકડી=ખેચીને પાડ-
ફંધાઈ=ચુંગળાઈ	ધ્રુવતાં=કાપતા	વાતું ઝોળર
તાજો વા=ચોક્કી હવા	ફેરા=આટા; ચક્રર	ગોટાળો=હરકત
મગૃતિ=માન, શુદ્ધિ	છાતીવાળા=હિંમતવાન	ઝોલવાઈ=ખુઝાઈ

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જેવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુધારના બાઈબધે કેટલા માણસના જીવ ખચાવ્યા અને શી રીતે ? ક્યા ક્યા માણસના જીવ ખચાવ્યા ? સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.	ખાખેહુખ=મૂળને પુરે-	મિનારા=પુરજ
મૃગજળ=ઝાંઝવાતું પાણી	પુરો મળતો	ધુમટ=અધંગીળ શિ-
(ખરૂં પાણી નહિ પણ	ખર ડિનાળામાં=ફાગણ	ખરવાળું ઢાંકણ; છ-
હવાના તપવાથી દે-	ચૈત્રમાં	ત્રીના ઉપલા ભાગ
ખાતું પાણી)	ભાસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
કરડા=સખત	ખારાધોડા=જે વીરમ.	ભોમીઓ=મણીતો
પાધર=સપાટ	ગામ પાસે ગામ છે.	ચકિત=સ્તબ્ધ; હિંમ
પ્રદેશ=મોટો દેશ	(અહીં વરાગડું મીઠું	પ્રવાસી=મુસાફર
વિચિત્ર=તરેહવાર	પાકે છે)	
દેખાવ=ભાસ	માહીતમાર=ખાણીતા	

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી બોડો કેમ લુલાચ છે ? ક્યા બોડો મૃગજળને ઝાળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા

દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એમ લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે. સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ	કર્યો	કુધ=નાનો કુવો
ગુફા=ખોલ	માથાથી પગ સુધી=	ડાકીકં=ડાકુ
કોઢણું=કાડી ખાનાર	ધણીજ	ગર્જના=ગડગડાટ
જનાવર	ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ	ધોસ=મામે અવાજ
સૂઝી આંગ્યો=માલમ	લાલચોળ=રાતા	ખાચ બીડવી=સામા
પડ્યો	નાલાયક=બદમાસ	થવું
આંતર્યો=ધેરો, કમળ	અખત્રડી=હમણાં ને	પાણી ભરે છે=દિસાખ-
	હમણાં	માં નથી; હિતરવું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન સાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોઢલાએ શું ચુકિત વાપરી ? સાર—(૧) ખુધ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવે નહિ.

પાઠ ૪૪

નળ=લોહા કે ચિનાઇ	ટાંકી=રોજ	ને ખીજ શંકવાકારની
માટીના ભુંગળાં	જવલ્લેજ=બાગ્યેજ	હોય છે)
જન્મારામાં=જિંદગીમાં	તીકમ=જમીન ખોદવાનું	છીણી=ધાતુ કાપવાનું
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	ઝાઝર; (એની ઝોક	ઝાઝર
	ધાર કોદાળી જેવી	પેચ=ખારો

સકાવે=કોક; અડલી
ટોટી=નળની ખોલી
હડહડ=ધડધડ
મુધરાધ ખાતું=મ્યુનિ-

સિપાલિટી
જંગી=ધણી મોટી
સગવડ=જોગવાઈ
વરાળયંત્ર=વરાળથી

ચાલતો સંચો
જોડાણ=સંધાણ
આગ=લાહે
ખોધ=ખાન; સમજ

સવાલ—જહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાંકીઓ
હંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમ-
જવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા
નહિ ગાળવાનું કારણ શું ? જ્વાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી
હંચાઈએથી આવે તેટલી હંચાઈએ ચઢી જાય છે. મતલબ કે પ્રવાહી
છે પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સ્વખાકારી
આરોગ્યતા
સળગ=મજબુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ;
મરડો=પેટમાં દુઃખી ને
જાડો ચવાનો રોગ
સંધરણી=વારે વારે જાડા
ચવાનો રોગ
અભાવ=અચ્ચી; અપ્રીતિ ભર=ચીચી; ધણી

વિદાય થયા=ગયા
મધુરં મધુરં=જરા જરા
શૌખ=મજા; પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલાં=માંદા;
બિમાર
લાગણી=દાઝ; દયા
આંપતા=તરત; લાગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ચીચી; ધણી

ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે
કોહવવાની જગા
જાજર=સંડાસ
થાળું=મથાળું; કુવાના
ઉપર છોળંધ ઢાળ
પડતું બાંધેલું હોય તે
ગંદકી=ગોબવાડ
મરી=ઉતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોહ=ઢોર માંધવાની જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની ખારફત
તપાસ કરાવી ? ગામના ભોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે
એ શાથી જણ્યું ? ગામમાં રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે
રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી

સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કામ કમ રીત છે ? દુધ સ્વચ્છ રાખવા માટે થું થું બલામબ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂંપવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તે દાખલો આપી સમજાવો. સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપગતી ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.	વેતડ-મખન મળગી	નભીએ=પ્રાણીએ
વર્તણુક=આલેચનગત	મીઠું મરચું ભમગીતે=	આવેશ=ક્રોધ
પ્રમુખપદ=સમાના હિપ-	વાત વધારીને	અસર=લાગણી
રીતી જગા.	સુગંધ=સારીવાસુ; ખુશીએ	ડાગ થયા=અસહ-
હજુર=આગળ	દગંધ=નહારીવાસ	સ્થિતિમાં આવ્યા
રજા=મેળુદ	શોગ=ખિદામણી	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
પરવડતી=અતકુળ	ગાંડપખ=ગાંડાપાણ;	જાતનમહેનત=શરીરની
આવતી	મુખાધિ	મહેનત
તરફી=મહેનત	ગોષણ=ગુજરાત	નિભાવ=ગુજારે

સવાલ—હાથ પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક થું થું કામ કરે છે તે કહો. પેર થું કામ કરે છે તે કહો. મગજ થું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધું બીધું નેથી થું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક ખીજની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.) સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક ખીજની મદદ પર ગઢેલો છે.

પાઠ ૪૮.	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા	વાડમાં શેત્રુંજી પર્વત
દેલવાડા=દેવગવાડા;	કુંભારીઆ=એઆરાસુર	પાસે શહેર છે
આબુ પર્વત ઉપરના	પર્વત ઉપર છે	ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
દહેરનો બાગ	પાલિતાણા=કાઠિઆ.	મોટો પર્વત છે

રણઆમણાં=સુંદર

જૈન=ભાવક

પરધર્મ=ખીજો ધર્મ

ખાંધણી=ખાંધકામ

નકશી=કોતરકામ;

કોતરણી

મુગમ=સહેલું, સુતરું

માધલ=પોણો માલ

વાહનો=માડી, ઘોડા

વગેરે ખેસવાનાં સાધનો

છાવણી=લશ્કરનો મુકામ

રમણીય=સુંદર

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર; એક જાતનો

અળકતો પત્થર

અણુહીલવાડ=પાટણુ; એ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર

હવું; (એ વનઃજ

યાવડાએ ઇ. સ.

૭૪૬માં અણુહીલ

ભરવાડના નામથી

વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈન ધર્મ

સ્થાપનાર પહેલા

તીર્થંકર

કામેલ=હોશિયાર

કોતરણી=કોતરકામ;

નકશી

રાજ=એક દિવસનો

પગાર

શોભા=દેખાવ

દેરાણી=દીધરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ;

વરના મોટાભાઈની

વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પ-

માડે; અભયમ કરે

ગભારો=દેવળના જે

ધુમટવાળા ભાગમાં

મૂર્તિ હોય છે તે

દેરાસર=દેરું

ખારીક=ગ્રીક્ષાં

ખીણું=છાપ

સભા મંડપ=દહેરામાંનો

વિજાળ ભાગ

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના

૨૨ મા તીર્થંકર

વિસ્મય=અભયમ;

નવાઈ

નિશ્ચય=જીવ વગરની

પ્રવીણ=હોશિયાર

રાણકપુર=એ રજપુત

સ્નાનમાં છે.

સવાલ—ક્યા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે ? ક્યા

લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે ? જૈન લોકોમાં જોના

ભાગક દહેરાં ક્યાં છે ? આપુ જવું હોય તે શી રીતે જવાય ? રાણકપુર

ક્યાં છે ? વિમળજા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે ક્યાં

દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ?

કયું કાતરકામ મદ્દ વખાણવા લાયક છે ! જેએએ એ દેશને જોયા
છે તેએ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.	થોડી મુદત માટે	પારખવા ને તેના ઝોસડ
પરાક્રમી=સમર્થ; જોરાવર;	ધીરેલું નાણું	કરવા સંબંધી પોથી
શૂવીર	પુરાવો=સાબીતી	ડાંઝ=ગડી મજબુત
પરદુઃખભંજન=પારકાનું	બનાવટી=ખોટો	ભાઈ
દુઃખ કાપનાર	સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત	ઉગામી=ઉઠાવી
શોખી=મોજી	સાખીત=ખરું	પાંદે=પાસે
ઉદાર=મોટા મનને	પ્રપંચ=તરકટ	નીચા=છન્સાફ
શ્લોક=છંદ, જે કે ચાર	શિરામણુ=નારતો	હાંડી=ફાંસી; શૂળી
ચરણુની કવિતા	હાસ=ચાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=ખમાડ; નુકસાન
રમરણુક્રિતિ=ચાલદાસ્તી	લેતી વખત ખોલે છે તે	હાએ હાચું=ખરેખરું
કમાણી=પેદાશ; રણતર	રાજવહીવટ=રાજ-	કારે=કથારે
મતબખ=સાર	કારબાર	અમૃત ખરાખર=શુભકારી
વહવા=આપદાદા	વેદકચાત્ર=વેદ બનાવ-	
ઉછીનું=વગર બ્યાળે	વાનું પુસ્તક; રોગ	

સવાલ—ભોજ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ?
એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? ભોજરાજ શાને માટે
પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? ભોજરાજ પિંચે શું કહેતામાં આવે છે ? એની
સજાના પંક્તિનોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો કોણ
મળ્યો ? તેણે શું કાધું ? રાજ્યએ તેને કેટલું ધન આપ્યું ? ભોજરાજ
નગરચર્યા બોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજ કાથી ખુશ થયા ?
સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્યાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના
ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાલુકાતંગાસ
જિનાસ=જેજ
પુરણી=પુરાણ
કારીગર=કામ કરનાર
ધમણ=વાકુંકવાનો મંચો
નર્મ=નોશીંગી; રોગ
વગરના

પહેલું કુખ તે જાતે
નર્મ=પહેલું કુખ તે
જાતે નોશીંગી
વાહકપતું=નરતરતું
ગુણદોષ=કાવડા જેરકાવડા
ઔષધ=ઔસડ; દવા
ખનીજ=માણુમાંથી
ખોદી કાઢેલો પદાર્થ

(જે પદાર્થ બોધમાંથી
ખોદી કાઢવામાં આવે
છે તે ખનીજ પદાર્થ
કહેવાય છે)
ખખનો=મંદાર
સદગૃહસ્થ=સારો માણસ
તરીકે=માફક; પેટે
આખા=કુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં કોની
ખણી જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૨.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ હિંદીની
પાસે હતું
પેદી=ઔભાદ; વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
લાભ=હોડવું તે
ભયંકર=પગાય નહિ
એવી; સખત
પ્રતિજ્ઞા=આધા; પણ

રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલા પકડવાનો
તથા વહાણુ હંકારવાનો
ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના
છોકરા
ચોબનમંધા=સત્યવતી;
બાસની માતા
હિતકંઠા=આતુરતા

માયું=મામણી
મંબીર=ખણી ભારે
ભયાનક=પાણી ન રાકાય
અલચારી=કુંવારા [તેવી
રહેવાનું વ્રત પાળનાર]
કોશ=વચન
કૌરવ=કુરુરાજાના કુળમાં
હતપણ થએલા;
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર કયાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની માઠી હતી ?
કાંતનું રાજાનું ભગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા
હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી
તેનું નામ શું પડ્યું ? અને કા કારણથી ? કાંતનું રાજા કિન પર કિન

કેમ કહાવા લાગ્યા ? બીજમે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?
જાહે—માબાપની મરજી સાચી રવાને ગમે ભેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૩.	નટ=નાચ કરનાર	દરકાર વગરના
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	નૃત્ય=નાચ	પુનરેજી=કતલ
અફગાનિસ્તાન=અફઘાન	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
લોકનો દેશ	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કપર=ધોર
ગીબની=અફઘાનિસ્તાન	પંજાબ=પાંચ નદી	રિસારે પડ્યા=બૂલી મયા
નનું મુખ્ય શહેર	વચ્ચેનો મુલક	આગ્રા=જમના નદી પર
હસલામી=મુસલમાની	જમાવું=એકઠું થવું	શહેર છે.
વેરાન=વિજડ	કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	ચલુમ્બ=સોલંકી
દ્રવ્ય=પૈસા	રજુ=રેતીનું મેદાન	અધાપિ=આજ પશુ
મંદિર=દેવળ	જંગી=તોપની બારી	પશુ=ખાધા
રતન=હીરા, મોતી, માણિક	તાકાત=મળ; જોર	
વગેરે કીમતી જવાહીર	મરજીઆ=મરવાની	

સવાલ—મહમદ ગીબની ક્યાંને પાદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી
સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇગરો શું હતો ? સોમનાથ
મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં ચાલ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું
કાઠું ? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે બાંધી ? મૂર્તિના કંઠડા
તથા કમાડનું શું કાઠું ? સોમનાથનું દહેરું કયા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૪.	પ્રુદ=પોતાનો	ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સુરત=તાપી નદીને ડાબે	નામાયું=પ્રખ્યાત	સત્ત=હકુમત
ઠાઠે આવેલું શહેર	બાર=વઢાણ લંગાર-	જહાંગીર=અકબરનો
પ્રસિદ્ધ=મશ્હૂરું	વાની જગો	છોટારો
મુખ્ય=મોટું	મજબાર કાઠો=મદ્રાસ	સત્કાર=આદરમાન

કાશો=ટોળું

દહતા=હિંમત

અગ્નિનૈકા=ઘટ સળગી

ઊઠે એવા પદાર્થ બારેલા

હોય અને દુરમનના

વહાણુને ભેરવીને સળ-

ગાવી મૂકવાને આંક-

ડીએ હોય એવું વહાણુ

રિયાત=હાલત

કાલકરાર=ખોલી

કોડી=માલ ભરવાની

મોટી વખાર

બીજા=મૂળ; સરઆત

સર્વત્ર=સર્વળે; બધે

મથક=મુખ્ય સાધન

વલંદા=હય; હોલાંડ

દેશના રહેવાસી

શિવાજી=મરાઠા વંશનો

સ્થાપનાર

બંદુકની ગોળી=છટા

નિશાની=એપાણી

ચઢતી કળા=આબાહી

અરસામાં=દરમિઆતમાં

સવાલ—સુરત કંઈ નહીં પર છે ? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર
ચલાવવાને કંઈ કંઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કંઈ પ્રજા
પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ?
શું હરકત કરી ? સુંદાળી આગળ કેને કોની સાથે લડાઈ ચડ હતી ?
અંગ્રેજોને સુરતમાં કોહી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા સત્તામાં
અંગ્રેજોને કોહી બાંધી ? (ઇ. સ. ૧૬૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજા
ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોહી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ
સુરત કયા સત્તામાં લૂટ્યું ? અંગ્રેજોએ પેતાનું મથક શા કારણથી
બદલ્યું ? પછી કયાં ઠીકું ?

પાઠ પદ.

પૂર્વ=પહેલાં

આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને

દિમાલયની વચ્ચેનો

પ્રદેશ

મા=અથવા

શક્ય=અથવા

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય

એટલા; ધણા

સરખાગત=આસરે

આવેશ

પરજા=હોમ

પડખામાં=પાસામાં;

બાજુમાં

કૂર=ઘાતકી

રક્ષા=અથવા

આહાર=ખોરાક

તોલ=ખરાબર

વિપુટા=ગુદો

ખાતર=ખાટ

વિરોધ=તકરાર

ધમશ=દશ જાણનાર	અખંડ=આખું; સાજું	વાટ=રાહ
ઉદ્ધ=દેવેનો રાજા	ધામને=દોડાને	

સાર—જ્યારે નખજાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ ૫૮.	પ્રયાસ=મહેનત	મમતા=આહના; માયા
કેસરે દિંદ=એ નામનો	નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક
ધનકાજ	ચાદગીરી=નામના; ક્ષતિ	કસ્તક=તાપમાં
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	દબ્બલા ભરેલી=ઠાઠવાળી; અપકાવાળી	કહેરા=સરકારી જાહેર નામું
અંબવ=આશા	સમ્મતા=સહુકાષ	પદ=પદવી
અંપૂર્ણ=પુરેપુરી	ધાયણ=જાપમી	ખેડ=દીલગીરી
અમરણ=ચાલચલગત	પરમજીવ=પરોપકારી	વિસ્તાર=ફેલાવો
અવસ્થા=હાલત	યુજ=કંદર; પિછાણ	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	બાપા=બોલી	ભાગણીથી

જીવાણ—મહારાણી વિકટોરીઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું જન્મ કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી દિંદુરતાની બાપા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારબાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ કાલમાં શા માટે થાક કરવામાં આવે છે?

ભાગ બીજો.

પાઠ ૬૦.	રાનો હીકરો	મુજનો મૂળ સ્થાપનાર
અદોડ=અજ્ઞાનના હીકરો	જાલમુજન=મદ્યુજન; એ	મદ્યુ કહો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે.	ધીરી=સરીયામ	મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
હારકા=કાઠિઆવાડના	ચોતરા=ચતુતરા	આમ્રહ=અળાતકાર; હમાજી
વાયવ્ય ખુણામાં ગાય	આશ્રય=મદદ; ઉ-તેજન	વૃતાંત=હકીકત
કવાડનાં તાખા નુશ્કેર છે	સ્થંભો=થાંભલા	લાડી=વહુ
જેમાં રહ્યો છો છની	મૂળતસ્વી=જે મુદા કે	લંકા=સિદ્ધલક્ષ્મીપ; હિંદ-
મૃતિ છે.	સિદ્ધાંતોપર ધર્મ ર-	સ્તાનની હક્ષિણમાં બેઠ
યુનાન દેશ=યુરોપખંડ-	આયો દોષ તે	છે તે.
ની હક્ષિણમાં દેશ છે તે.	લિપિ=લખેલી ભાષા	સંજમ=નાની નદી મોટી
ધ. સ. પૂ=ઈસ્વી સન	મુખ્યત્વે=ધણું કરાને	નદીને જે જગાએ મળે
પહેલાં	હિંસા=હત્યા; ખુન	તે જગા
નિરાધાર=આધાર વગર.	શ્રમણો=સંધુઓ	પૌત્ર=છોકરાનો દોકરો
ના; મરીમ	હિઠાઈ=અર્થાગ્રી	પુરાણ=હિંદુઓના એ
હવાખાનાં=હોરિપતાલો	દિત=મલું; કલ્યાણ	નામના જુના અંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
અશોકે પોતાની રીયતના મલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
નારના ભેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી અને થોધાનો વર એ
કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧.	હિંમતવાન	સરદારો
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા	વચની=બોલેલું પાળનાર	કતલબકાપાકાપી
ખંડેર=ભાંગી પડેલી	ભાટ=એક જાતના આહ-	પડાવ=મુકામ
ધમારતો	જી; ખરા બોટા વખાણ	મરણીઆ મધ=ચાહોમ
શુભરરદ્ધ=યુજરાત	કરનાર	કરી; અંપલાવી
નીલરૂ=મીઠો તલિ એવેક	પટ્ટાવટો=રાજના મુખ્ય	મર્ગવંતી=બે શ્રવણી;

હઠાડાવણી	નિર્ભય=ખીક વગર	યાદોમ કરીને=મરણીઆ
સમય વિચારીને=સમય	રણભૂમિ=લડાઈનીભૂમિ;	થઈને
સૂચકતા વાપરીને	રણક્ષેત્ર	ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? સારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના કાયમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું સ્થર કયું ? અને તે કયા હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૮૬ માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? જુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.	ઉંમર	રાજાનું રાજ્ય છે.
વનરાજ=જયશિખરનો	કઠાવર=ઉંચો ને ભરાઈ	ખાલસા=જમ
છે.કરો.	સામળો=કાળો	સતી થવું=ધણીના
દેખરેખ=તપાસ	શ્રીરથળ=સિદ્ધપુર એ	મુઝદા સાથે જીવતા
મૂળરાજ=રાજાનો હોકરો	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે	બળી મરવું તે
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં	ત્રાસ=દર; ધાક; કંટાળો	આણુ=દુવાઈ; કુકમ
જન્મ્યો હતો.)	જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ.	શૈવ=શિવને માનનારા
ઘેળું=સૌથી સારો	તની પાસે સ્થર છે	ભાલ=ધોળકા તથા ધં.
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	(હાલ એમાં બાબી	ધુકા તાલુકાનો તથા
કમર; અઠાર વરસની	વંશના મુખ્યમાન	કાઠિયાવાડનો કેડો

ભાગ	હનર મહાદેવની મૃતિ	ખરી ખોટી વાત
સહસ્રલિંગ તળાવ=એ	દત્તી તેથી એવું નામ	આપ=હરહત
નામનું પાટણુમાં	પાડયું હતું	રત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા
તળાવ હતું એનાપર	દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના આપનું રાજ્ય શી રીતે પામ્યું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? એ નામ પડવાનું કારણ શું ? આવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળ-રાજ્ય નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એની મા, આપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો ગ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના આપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજીતેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઝોળખાણ આપો. મસૌવર્માં કયાનો રાજા તથા કયાં વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો. શ્રદ્ધાળ કયા છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કેણે પુરું કરાવ્યું ? શ્રીરમજનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે કયાં કયાં બાંધકામો કરાવ્યા ? સિદ્ધરાજ બહોલો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં ખરી ગયો ? તમે

કા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની માદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને કયાં થયો હતો ? આર—જર, જોડ, અને જમીન એ ત્રણે કહ્યાના મૂળ છે. મતભળ કે એ ત્રણને માટેજ લગાધ્યો થય છે.

પાઠ ૬૩.	રાજધાની	આશત=દુઃખ
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	અપાક્રી=મારામારી
ચોધેલા=ભડવૈયો	બાગલાણુ=નાશટનીગાસે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
ખલાહીન=ખીલણ વં.	ડુંગર છે.	દુરાચણી=ખરાબ
કાં ના બીજો બાદશાહ	દીપી=શોભી; ખીલી	
પા. નમર=રાજનગર;	અધટિત=અયોગ્ય	

સવાલ—વધેલા વંશનો હેલ્લો રાજ કયો ? કરણેલા પાસેથી કાણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કંઈ રાણી ખુબ્સુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	લૂટનાર	સુશોભિત=સારી શોભા-
ખંડ=કુલ્લડ; બળવો	કાસળ=મૂળ	યમાન
હરેયા=થોદા	સરહડ=સીમા; છોડા;	વણકરૌ=વણનાર
પઆતાપ=પરતાવો	હેવટની હદ	ઉમદા=સરસ
અંતઃકરણ=મન; હીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઝોરસ=મેળો
ધોર કમં=ધાતકી કામ	બેઠા=સારી; ઉમદા	ધોર=પાપી
વાટપાડુ=રરતો રોકી	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—મુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજહરસાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત હંધરા-વખાની હીલ કોણે ખાંધી ? અહમદસાહના વખતમાં પ્રભુ સુખી હતી

કે નહિ ? મહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ?
હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની
દોશત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો ? મહમદશાહનો
અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? મહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫.	વાર વખણાય છે.	બેટ=હારકાની પાસે છે.
મેઝબો=આનંદી	જગત બુશિર=જગત	શ્રીમત=પૈસાદાર
જમ=મુસલમાની વંશનું	પોષ્ટ; એ હારકા	ફરદોશ=આબાવાડી
નામ છે	પાસે છે.	અમરાઈ=આબાવાડી
બેગડો=એ ગઢ અતનાર	ચાંચીઆ=હરીઆમાં લૂટ	હાં=અપકો; કબરો
શીતુર=કુલ્લ; બંડ	કરનાર	વાળંત=વાળ
દાબ=કરના	ખાલસા=જાત	હરતાદ=ચુર
શિરોહી=ચુમરાવની	પ્રતાપ=કીર્તિ	
ઉત્તરમાં છે. અહીંની તરફ મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા		

સુવાણ—મહમદશાહ બીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ
શાથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ અત્યા ? કેટલા વરસની હંમરે
ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની ખડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા
રાજ્યોને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? હરીઆની બહાઈમાં
કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદાવાહ કોણે વસાવ્યું ? અમરીઓ કુવો
કયાં છે ? મહમદશાહને કયાં હાટ્યો છે ? મહમુદે શોકોપયોગી શું
કામો કર્યાં મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદરાજ જેવો કયો પાદશાહ બયો ?

પાઠ ૬૬.	વશ=તાબે	અકુપા=બેટ કયાં
શર=તાબે	અચાવી=પચાવી	ટકી સકાય=ટકર બધ
અમામ=અતા	કર=વેગ	સકાય
ફરદોશ=આબાવાડી	કરનાર	ખંખાત=મકી નહીન

મુખ આગળ સહેર	વડોદરા=વિધામિત્રના	મગર=અંહારી
છે. એમાં મુસલમાની	કાંઠાપર ગાયકવાડની	આપધાત=પોતાને હા
રાજ્ય છે.	રાજધાનીનું સહેર છે	પોતાનો જીવકાઠવો તે
ફતેહ=શત	હવાલો=તાબે	અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થયો ? તેણે શું કાધું ? બહાદુરશાહ કયા બે જામરા શત્રુને જીતી શક્યો નાહ ? હતિમદખાન કોણ અને તેણે શું કાધું ? ગુજરાતનો હેલ્થો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.	નાળયું=નળી	કરા=આકાશમાંથી ને
આપુ=ગુજરાતની હિત-	ધુમસ=ધુમાડા જેવી	પાણીના બંધાએજા
માં પર્વત છે.	વરાળ; ઝોસ	કાંકરા પડે છે તે
ધટા=ભરાવ	મંજુ=ધાસનો ઢગલો	ઝાકળ-કંડોના બેરથી
ચમકારા=મજકારા	ભિજી=ભિનાહ;	હવામાંની વરાળનું પાણી
જુપડું=તાડછાતું ધર	બંધાઈ જાય છે=ઠરી	થવું તે; ઝોસ; ઠાર
વાઢાં=આબહાં	જાય છે.	

સવાલ—વરાળ, વાઢાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજવો. આપુ કયાં છે ? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળા જગા મજાવો. વાઢાં શેના બને છે ?

પાઠ ૬૮.	સદ=વહાણના કુવા સારે	સપાટી=પહાડનો ઉપભો
બેગા થયેલા=મળી	બાંધેલું પરન ભરાવાનું	ભાગ
મઝેલા	જંગલ	આગબોટ=વરાળથી

ચાલતું મોઢું વઢાયું ફેરો=આંટો; ચાકર | ખીળ છેડા સુધી
રટીપર | આરપાર=એક હોઠાથી

સવાલ—પૃથ્વીના આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ
મણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ
તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં
પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની
હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સુરજ
ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે
ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯. | રિચતિ=દાલત | વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેટે | ગતિ=બળ
ચોકસ=સુકરર | જોત=સળગતો કાઢડો

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કય
દિશામાંથી કય દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ
શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને
તે દિવસ કય ?

પાઠ ૭૦. | ટેરી=ખડખુચ | વળે છે=ધાય છે
અમાસી=ધાણ | ખરીફ=ચોમાસામાં | માફકસર=જોઈતો
કરાંડી=કપાસ, તુવેર | વવાતાં ધાન્ય | તીર=ખેતરને નુકસાન
વગેરેના સૂકા ઘેડા | વાવણી=ત્રાપણી | કરનાર તપખીરીઅ,
ખુપરાં=સૂકાં ફૂંડાં | કરપી દે છે=રાંપડી | રંગનું જીવડું
કાઠા=નીક | ફરને છે | ધમાલ=બીડ; ધાંધલ
કાંસ=પાણી જવાનો | ની દી=લખેડી | રતિપાક=શિઆળુ પાક
માર્ગ; નીક | હેલી=આસુ વરસાદ | કમળ=જીવારના સુકા

મીઠા	પામીલમળે; આવે	મહાર=રામનું નામ છે
સરકારધારા=મહેસુલ	ગુણવાન=દામદાવાળા;	ખેતીકાર=ખેડુત
ખરે=ભોંયપર પડે	ગુણકારી	અંપેલી } એક જાતનાં
ધરે=ચોળે	હોબ=પાણીની ટાંકી	જીવ } સફેદ ફૂલ
તંબોળ=પાન	લામ=લાગે	અંપા=પીળા રંગનું
ધરે=પહેરે; ઝોટે	અંદન=સુખડ, કેસર	સુગંધીદાર ફૂલ
આલ=જીનનું કીમતી	વજેરેને ધસીને લયકા	બલા=સારાં
લુગડું	જેવું બનાવે છે તે	ડુભાય=મોટા માથ; ખીલે
ફાટે=ચીરા પડે	મીઠા=મધુર	માટ=માટે
ધટે=ઝોછા થાય	વણતોલ=ધણોલ	ચાખડીઓ=પાવડીઓ
મલીખાત=સારી રીતે	ખામું=મળનું	દિંચોળા=હીંચકા
બળ હડા જાય=પાણી	ડૂખાડૂખ=ડુખી ગએલી	ખાટ=ખાટલો
મુકાધને ઝોલું થાય	હચારે=ઝોલે	

સવાલ—હનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે ? હનાળામાં ગામડાના લોકો ચહેરમાં શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનું ફળ કયારે મળે છે અને કયારે મળતું નથી ? શિખાળામાં શું કામ કરે છે ? શિખાળામાં શું શું વેચવા આવે છે ? કવિતાની સમજૂતી.

શિખાળામાં કંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ઝોળ થાય છે, કપાલ અને ટોળ પાકે છે, લોકો કરીરે તેલ ચોળે છે. અને પાન ખાય છે. (૧) કરીરે કમલા પહેરે છે, આલ ઝોટે, મરીખ માણસના પગ અને માલ ફાટી જાય છે. શિખાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને કરીરમાં સારી રીતે (આરા ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) હનાળામાં પાણી

હંદા જતાં રહે છે (ઝોલાં ચાલ છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી
પણ ઝોલાં ચાલ છે. સખળી વનરપતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને
સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફૂલ પણ ચાલ છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના
કુંડ, ધુવારા ને ખાગ સારા લાગે છે, ચંદન અને વીંજળા વઢાલા
લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કાચલ ખંધુર ચંદ્ર બોલે છે,
અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઝડપ ધણી મળતી લાગે
છે. દુનિયા પાણીમાં ડૂબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી
પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં
વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુધ, જય અને ગુલાબનાં ફૂલ
સારા ખીલે છે. ચોમાસામાં મુખને માટે છત્રી, પાવડી, હોંચકા ને
ખાટકા હોય છે (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હમિયાર ન-
માવી સલામ આપવીતે
અધિકાર=ઝોલા; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી
હમિયાર=પ્રાંતનો મુખ્ય
અધિકારી
અવનર=ધલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં

ઝોલામાં મોટી નદી છે
બેજવાળી=શરદીવાળી
નાશક અને ત્રંબક=
નાશક જિલ્લામાં જોદા
વરીના મુળ આગળ
એ સહેર છે.
જળધોત્ર=પાણીનું જો-
સમંધ ઉપરથી પડવું
રોગિણ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાને
મુલક
મહાબળેશ્વરમુખ્ય

ધલાકામાં હવા ખાવા
નું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુગામુહા નદીપર સ-
હેર છે. (એમાં પેશ
વાની રાજધાની હતી
પુનાના પાન વખણાય છે)
મંડપ=સભા.
કામદા=કાલુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઈકોર્ટ
ન્યાયાધીશો=મન્સાફ કર-
નાર અમલદારો;

જડભે વણી ખાતાનો વડો | બેસક=નકી
ડિરકટર=ધલાકાનો ડેળ | અધિકારી

સવાણ—મુંબઈ ધલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય
ખીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? મુંબઈમાં
કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ધલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ?
સૈયી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ધલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુંક
કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓછાપર રહે છે ? ગવર્નર
સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે ? મુંબઈ
ધલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા
મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સર-
કારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીએ
હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ?
ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરકટર એટલે શું ? ધલા-
કામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને
શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ધલાકામાં કેટલ
પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.	કારખાનાં=કામ કરવાની	યાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
હાથ આવ્યો=તાબામાં	મોટી બગી	ત્રિકોણાકાર=ત્રણપુણા
આવ્યો	ગીગદી=ભીડ	નો લાટ
ઉતાર=મુસાફર	લક્ષ પિપતિ=લાખો રૂપી.	ખાંડ=વહાણ, આગમો.
ફાંટા=જાખા	આના ઘણી	લંગારવાની બગા
મીઠો=રાપડ વણવાનાં	મિનારા=પુરબ; ટાવર	ખંદર
કારખાનાં	વેભવ=સુખનાં સાધન	કરોપતિ=કરોડ રૂપી.

આના લક્ષી	દેરાને રાખવાની જગા	કામેજ=પાઠશાળા; હંચું
કાણુ=જકાત	સહિત=સાથે	જ્ઞાન આપવાની મોટી
વણાટ=વણવાનું કામ	દેવસ્થાન=ઘરું	નિકાળ
તાર=તાંત્રણ	ઠાવણી=લસકરને રહેવા-	વિસ્તાર=જામણ પહો-
ત્રણ તાર=સુતરાઈ, રેશ-	ની જગા	જાણ મણતાં જમીનનું
મી ને કસખી વણાટ	ગોશ્ત=લસકર=સોજાજરોનું	જે માપ આવે તે;
ખોડા=જાંઘડાં; અસકત	લસકર	ક્ષેત્રફળ
મંજરાપોળ=અસકત	રોળો=કબર	

સવાલ—મુંબઈ એટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના કાચમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની કાલ વસ્તી છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું જંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર શેઠજારની બાબતમાં કયું સહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું સહેર કયું ? મુંબઈ ઇલાકાનાં મોટાં સહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કાણુ વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પકતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલથી જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ સહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કય કય છે ? અમદાવાદ કય નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩.	રસ્તો	ખાતને મળે છે)
જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લા-	હાલર=નદી છે (રિવાકા-	ઝેમેઝેમ=ઝોમેઝોખા
માં હસ્તો છે	કાના ડુંગરમાંથી ની-	પોઠી=માલ લાદેલો બળદ
રેલવે=રેલ્વેની સરકાર	કળી ખંભાતના અ-	વજુબરખપોઠીનું ટાણું

પૈંદ=મહારાષ્ટ્રમાં રેથી
રાજ્ય છે (અહીંની
પાલડી વખણાય છે.)

ખંભે=સપાટી

પોરખંદર=સુદામાપુરી
(કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ

બિલામાં કહેર છે.
(અહીં મુનમર તળાવ
જેવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર
એન્સિમાં કહેર છે.

વેપારી માર્ગ=માલ લઇ
જવા લાવવાનો રસ્તો.

કારવો=અરવો; ટાળું
ઘરાદ=પાલણપુર એન્સિમાં છે.

નમરપારકર=સિંધની
દક્ષિણમાં ઘરપારકર
બિલાનો તાલુકો છે.

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા રોકેજનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયા સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવું હોય તો કઇ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા રોકેજનો આવે ? સુરતથી નાજીક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આમગાડીમાં જવાનું સાઈ કે પગ રસ્તે જવાનું સાઈ ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઇથી દારકા શી રીતે જવાય ? દારકાથી પોરખંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરખંદરનું બીજું નામ શું ? પોરખંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આમગાડી અને આમગોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જુજ=થોડી

સદી=સૈકા

પ્રવાર=રજપુતની જાત

ચોલાણુ=રજપુતની જાત

ખંડણી=નાના રાજાએ

મોટા રાજાને રૂપીઆ

આપવા તે

સ્વતંત્રપણું=આપ અ-
ખસારી

રંગાડી=રંગવાનું કામ

સરહદ=સીમાડો; સીમ-

ની હદ

ધાક=કરપ; હાખ

આગાદ=અઠિઆતું

બેનમુન=જેનો જોડો

નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ

શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ

ઘેરાવો=ઘરતો ઘેર

બુરખો=મિનારા

ઢંકી રહી છે=કામ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યાં ભોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે ક્યાં સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઈ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦-૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યાં સનમાં જીત્યું ? ૧૯૦૩માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આખા ક્રેમ થઇ ગયું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જેવા લામક શું છે ? ચાંપાનેરના દિક્ષાનું ખ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું કહેરું છે ? પાવાગઢને ભોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૧.	સ્થિતિ-હાલત	સંકોચીએ=જરાયર
ગરમી=ગરમ વસ્તુને અ.	છલ-છલ=છેક માથા સુધી	ઝાઠવીએ
કકવાથી જે લાગણી	ઉપસીને=પુલીને	પ્રસરી=ફેલાઇ
પેદા થાય છે તે.	ધન=નકર	પાટોપાટ=એક છેડાથી
અપકો=કામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું	ખીજ છેડા સુધી
કહેલા=ફેલા	ખંખેરીએ=રાખ ફર	પુલે=કદ વધે
વળન=તોલ	કરીએ	

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનું વળન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી ખતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી થેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	સાલકુપટ્ટા=સાલ વચેરે
સંકોચાય=કદ નાનું થાય	ખરું રૂપ	હુંદાણું=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈડાપરનો ઝોળ	અંકા=વહેમ; ગુંચવણ	મુકાબલો=સરખામણી;
ભોહાનો પાટો	બરેલા વિચાર	બરાબરી
સમજાડ=મજબુત	ડાળી=ઝોળી	
ઠાંકણુ=ઠાંકણું	કસો=કેસો	

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુશ્લી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંદાળા પાણીને ઝેક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું જા માટે કહીએ છીએ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.	ગોરમટી=ગોરાડું માટી	પુલવેલી=પકવેલી
કોમળો=મોમાં પાણી	બંધક=બંધા કરનાર	ચાંદી=ફાલ્લા; ચાંદા
બરી હલાવી કાઢી	મજબુતી=તાકાત, ભેર	હાલ=અગન
નાખવું તે	કાકડો=ગળામાં બહારની	મચરકા=ઝોડકાર
ધુંટો=મોમાં માથે તેટલું	બાળુએ દેખાતો ગઠો	હલટી=વામીટ; ઝોઠારી
પાણી	(એ ગઠો નાના ઝોઠા)	કોઠીલું=ચોડું હુંદાણું
ખટુમડું=સહેજ ખાટું	રામાં દેખાતો નથી	મહીસાગર=મહી નદી
તુરે=તુરાશ પડવું	મોટા માણસમાં દેખા-	ખદખદે=ખદખદ થાય
થું થું=થુંક થુંક	ય છે)	ચકતું=મેઠેસો ગોળાકાર
બનાવડી=બનાવેલા	અવાળું=દાંતના પીડિયાં	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં મળી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુનઃવત્તા

હસે ? હટકડી કુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૮.	ધસરકા=ધસારાથી ખડે	જંગાલ=નાંખાનો કાટ
સીસું=મેલા જુરા રંગની	લા કાપા	કટાણું=કટાપણું
ધાતુ	મે બોલ=ચોડું	રફ=નકામું

સવાલ—હરિજનને સીસા વિષે શી ખીના કહી ? મંઠારામે કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું ? પિતળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૭૯.	ટકાઈ=ટકે ઝોવું	વાળું
મેખ=ઢાપરાની વચમાં	કાળટ=લાકડું	કાલ=કાચડું
નો આડો ચાંબો	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ દીરેલ વગેરે
ધોડીખાટ=ધોડીઆ	ટાક=વધારો	પીલવાનો સંચો
સરપણુ=ખળતણુ	શીસુ=ચિકાસ વગરનું;	ચઢિઆતો=ચઢતો
કુંપળ=કીસી	ઝટ ફાટી ભય ઝોવું	હાથીદાંત=દંતુચળ
મડ=પક	રેસાદાર=રેસાવાળુ	ધાટમંધ=ધાટદાર
મણતરી=દિસામ	પરનાળ=નીક; મોરી	ઝોપીતે=ધસીને
દખાણુ=દાખણુ	ધટ=મજબુત	મડ=હાથો
મર આગળનું=વચલા	ખિચોખીચ=પાસે પાસે	મહોરાં=રમકડાં
બાગનું	ઝેકાકાર=ઝેકમેક	
સંગીન=મજબુત; નક્કર	ચીવડ=ચીખણું; ચિકાસ	

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, ખીન્ને, ત્રીન્ને, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે જોળ કુંડાળા જ્ઞાના દેખાય છે ? જોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઝોપીતે સંગીન છે અને તેમ કયો ભાગ મજબુત

શું ? નાનિઝેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? ઝોનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સામ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કદ કદ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઇ શકે તેવું લાકડાપર થઇ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરિક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનરપતિજ સેંદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ	વજ્રપાત=કુલના ઢાંકણના	અગથીઓ=સેક્ટો
સુમંધી=પ્રુક્ષ્મો	નાનાં પાંદડાં	પુંકેસર=નરતંતુ
સોડે છે=પીમળે છે	નાણુક=કોમળ	ઝીકેસર=ઝીતંતુ
પાંખડી=પાંદડી	ચૂંટી=તોડી	પરાગકોશ=પરાગનો
જસવંતી=એક જાતના	સળંગ=આખો	જથો
ફૂલ	પ્રલમણી=ગોટો	પરાગકણુ=પરાગની રજ
કળી=ખીલ્યાં વગરનું	ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-	રજ=પરાગકોશના ઝીણા
ફૂલ	કને ગોટા જેવું બને	કણુ
ઢાંકણ=વંગર	છે તે	ખીજશય=ખી બંધાવા-
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	સરણાઇ=પીપી	ની જગા; ગર્ભાશય
	મુખ્ય=જરૂરનો	સુદ્ધખીજ=ઝીણાં ખી

સવાલ—અતર શેનું બને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાનાં ભાગને શું કહે છે ? પ્રલમણી એટલે શું ને સમજાવો. મોગરાના પ્રુલના નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી કહેવાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ

હુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે ? ધણી નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૨.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી :

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કરવામાં

ભાવજત=સંભાળ

ચોબના=જોઈવળુ

મર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાંની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરું થાય

ફાલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પડ=થર.

ફાડ=ફાળ

ખીજાંકુર=ફણગો

ફણગો=સણગો

પોષણ=સણગો

દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં

સત્વ=કસ

માફક આવે=અતુકુળ થાય

જામફળ=સીતાફળ જેવા

લાલાશ પડતાં રંગના

ફળ

રૂપાક્ષ=જેની માળા ખને

છે તે માણુડા. એક

જાતના ઝાડનું ખી

સવાલ—ખીને જીગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયા ખી એકદળ ને કયા ખી દ્વીદળ છે ? દ્વીદળ ખીમાં ખીજાંકુર કયા હોય ? ખીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે જીગે છે ? જીગીને કયા આવે છે ? કયા ખી વહેલાં વાવવાં જોઈએ ? કયા ખી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.

સૃષ્ટિ=દુનિયા

ચોખા=દેખાવ

આરમા=જીવ; મન

પ્રસન્ન=ખુશ

અંશ=ભાગ

ડીડું=ડીચું; ડીચકું

પ્રાણુરક્ષકવાયુ=જીવનનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ,

ઓકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખજ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની

કોથળી

નસો=રંગો

ધન=ધીચ

ધટા=ભાવ

સુખાક્ષિ—તાપથી અકળાઈલા માણસ કયારે મધું દુઃખ ભૂલી જાય

છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ?
પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં
પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંની રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ
કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની
નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સંખે અંતરે આવેલી છે તે
ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.

નમસ્કાર=એ હાથ જોડી

માથું નમાવવું તે

નર્ગા=એકલા

વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ

વાવેતર=રેપણી

પાણી પોચી=ભેજવાળી;

શરદીવાળી

સોડમ=વાસ

તેજદાર=તેજવાળો;

ચળકતો.

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેણો

વળી ન જાય=વળ દેવાય

નહિ

મસળે=ચોળે

ફાયદાકારક=ગુણકારી

જગૃત=હાજિયાર

અસ્પસ્તાન=એશિયા

ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

છડીને=જોડા કાઢીનાખીને

ચરખો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પા-

ડવાનો સંચો

નુકસાનકારક=નુકસાન

કરનાર

કૌરત=ખળ; જોર

અનિયમિતપણે=વગર

નિયમે

હલખહાર=જાહે; વધારે

કાળજી=સીકર

સવાલ—આ એ શું છે ? આ ધણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં
આનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? આને કમ જમીન અનુકૂળ નથી ?
પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ
જોઈ શકાય તેવી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ?
કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ?
આ અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. આ ફાયદાકારક નથી
કારણ કે આ જૂખનું મારી નાખે છે જે જે માથુસો હંમેશાં આ

પીએ છે તેઓથી યોરાક વિશેષ બધ જાકાતો નથી માટે તે પીવાની
ટવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.	અમેરિકા=એક ખંડ છે	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ભીરી=મોટો દરજ્જો	મીસર=વિશ્વામતથી હિં-	હંદવા=ખીચ્યા વગરના
પહુન=નિશાની	દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ધિન=પૈસા વગરનો;	એ દેશ આવે છે.	કાલાં=કપાસનાં ફળ
મરીબ	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણુવો=લણુવો
મદા=કિંમતી	પાંખડી=ઢાળી	અંકાય=નક્કી માથ
રમ હવા=ગરમી	કપાસીઆ=કપાસનાં ખી	

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા
દેશમાં થાય છે. તે કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ
શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ?
કપાસનાં પુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમી-
નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે ? કપાસને
કટલીવાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ?
તેનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬.	બીંગડાં=જાડા પક	યંત્ર
લર=મળાની નીચે	સરકી=લપસી	કણુકી=ઝીણા ચોખા
પટકતી આમડી છે તે	મછવો=નાની ઢોડી	કરોડ=વાંસાની વચમાંનું
ભાવવો=કાયમ રાખ-	હબેસાં=ચાટવા	ઉલું હાડકું
શે; સમાલી લેવો	સુમાન=વહાણને ફેરવવા-	
ભાવો=ગરમી;ફૂંક	ની ગતિ આપનાર	

કવાલ—માછલીને પાણી જહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ?
માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં શા છે કે નહિ તે જાણવો

‘આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણાં ઈંડાં મૂકે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭.	લોચા=ભાંસના ગટ્ટા	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
નાગ=ફેણવાળો સાપ	સંકોચી=નાની કરી	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
કાંચળી=સાપની બીંગ-	ડાચું=જડણું	પહોળો ભાગ
ડાવાળી પાતળી ચામડા	નિચોવાણ=દબાણ	ખતીચીંગ પાઉડર=ધો-
ખાંસળી=પાસાપરની	ડંખ=ચટકો	વાના કામમાં વપરાતો
હાકડી	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે	સફેદ ભૂકો

સ્વાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ ને એર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કેને કેને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઈંડાં મૂકે છે કે વિખાય છે ? સાપનું એર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા એરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળણું તેમ કાચી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮.	કળી	લપલપાવી=બહાર કાઢી
ખાંસાહારી=ખાંસ ખા-	છવ હિંસા=હત્યા	ગેળો=પીંડો
નાર	ગુમ થવાથી=દેખાતા	ભવ=ભવતાર
સેવાળ=લીલા	બધ થવાથી	
દીથી=કુંપળ; ખાંતરાની	શુંગળાતી=અકળાતી	

સવાલ—દેડકું છંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ?
તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠાનું શું
માય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે
પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય
છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે ચાસ
લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને સાપની જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ? હોય છે
તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકા ચતાં સુધીમાં
તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે.

પાઠ ૮૯.	પાલા=પાલડા	અગણિત=અણખ નહિ
પસારી=પહોળી કરી	મળી=એક જાતનું ઝાડ	એટલા; ધણાજ
વર્ગ=જાત	એમાંથી ગળીનો રંગ	ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સૌથી સારું
કરવત=લાકડા પહેરવાનું	બનાવે છે	વળામણનો=વિલય થતો;
ઓળર	કોળ=દ્વિલગ્ન ધાન્ય	હાથીઓ
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર	ધાણુ વાળે છે=નાશ કરે	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી
બિઠાય=બંધ થાય	છે; ઉજાડ કરે છે	મારીને
રજપુતસ્તાન=ગુજરાતની	કુજાડ=વેરાન; ઝાડ	પુરાં કરવાં=જીવ લેવા;
ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.	પાન વગરની	મારી નાખવાં
સર્વાદ્ર=પશ્ચિમધાટ	હીણુભાગી=કમનસીબ	પાથરી=ઢાંકી
ગેરાડુ=પિળાશ પડતી	ખરપડી=એ નામનું	ખાળી=અટકાવી
જાળગોળ=જાઓ ગોળ	જીવડું	ખાઉધરાં=જીખાળવાં
ટપકીદાર=ટપકીવાળું	જીખમરો=જીખે મરવાનો	
શીણુ=પરપોટા	વખત; કડાકા	

સવાલ—તીક ક્યા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીકના

આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાદ્ય શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઇંડાં ખોદે ? તીડનાં ઇંડાને રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલા ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું ભાવે છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ હડતાં ચ્યાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦.	ગએલાં	દલા (એ સ્વાદમાં)
જઠર=હોજરી; પચન	દળમર્તા=વાંકાદાળ પડતા	બહુજ કડવું હોય છે.)
થવા માટે પેટની ડા-	ચટકો=ખંડ	ખંધિઆર=વહેતું નહિ તે
બી બાજુએ ખોરાક	ચમચમે=ઝમઝમે	લીખો=મચ્છર; જૂ વગેરે-
બરવાની કાચળી	લાળ=ચીકણું થુંક	નાં ઇંડાં
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ	તંદુરસ્ત=આરોગ્ય	ચોરસ પુટ=૧૪૪ ચોરસ
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	ઇંચ; એક પુટ પહોળું
ભાગ=અવયવ	ખિછાનું=પથારી	ને એક પુટ લાંબું
કદ=માપ	મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-	કરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
ધાટ=આકાર	કાવવા માટે જાળીદાર	ળી રંગનું પાતળું તેલ
પાસાદાર=પાસાવાળી	લુગડું	ઇંધાઇ=ગુંગળાઇ
પોલી=પોકળ	કિવનીન=સિંકોનાના	ડામર=ખનીજટાર
ધમળ=થેળ	ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું	લોખાન=એક જાતનો
ખુંધા=કમરમાંથી વળી	સત્ત્વ; લાવ કાઢવાની	ગુંદર

સવાલ—મચ્છર ક્યા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક મંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો, મચ્છરનાં

કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા ? એવી અને એર વિનાના મચ્છર ઝોળખવાની નિશાની થું ? એવી મચ્છર કરડે તેથી તાવ થી રીતે બાથ પડે છે તે સમજવો- એવી મચ્છર તારનું એર થી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? એવી તાવની ઉત્તમ ક્ષણ કય છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડા મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડા અટકાવવાનો ઉપાય કહો, મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.

શ્રીમંત=પૈસાદાર

રસાલો=ખટલો; ઘોડા

લશ્કર વગેરે

બટ=આહાલુ

દેત્ત=રાક્ષસ

માવત=હાથીનો હાંકનાર

અત્યંત=ધણુંજ

બપેટી=વિંટાળી

ડોલ=આંકડીવાળું પાણી

કાઢવાનું વાસણ

દડુડી=નાની ધાર

ટેરવું=આગલો ભાગ

પુષ્ટ=ભરાઈ, જાડા

અંબાડી=હાથી ઉપર

બેસવાનું આસન

ચમદી=કચડી

જાંત=ધીરજવાળું

સમજદાર=સમજ વાળું

કદાવર=કદમાં મોટું

સુવાલ—શિયાળરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને થું છે ? જો કોણે વલાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સુંઠ થું થું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના મુઠ્ઠા ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨.

સંબંધ=વળગણ

બોથા=બડિયા; મુળના

રેશા; ડુંડા

બેમાલમ=બજાચ નહિ

એવી રીતે

તલપ=ફસાંગ; ઝડપ

સખળ=જેરાવર

ફાળ=ફુલકો

જોંધા=પૂર્વા; કમળ ક્યાં

ફરક=ફેર; તફાવત

પશ્ચાત્ત=અફસાસ

રંગબેદ=રંગમાં તફાવત

પરિપકવ=પુરેપુરે પાકેલું

હેતુ=મતલબ; કારણ

ચક્રચક્રિત=ચળકાટ મા-

રતો

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમજાવો ? જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફક્તો રંગ બહકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ મુશીબિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩.	પ્રાણી જવા માટે	નું ટોચકાવાળું ચક્રકર
મલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	ઉપરથી કરેલો રસ્તો	સ્નાયુ=જો તાંતણાથી
હૃદય=બોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર	હાડકા સાથે માંસના
ધારી નસ=મોટી નસ	થાય છે	બોચા વળગેલાં રહે તે
મોરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ	ધમકારો=ટકારો
મરનાળું=મોટી ગટર;	રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવા	ટકારો=ધમકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે, એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદયનો ને પ્રાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પ્રાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ બોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ બોહી ને નસમાં થકને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ બોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ બોહી સ્વચ્છ થી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંઠાપર ધમકારા સાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધમકારા કરે છે તે મણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૬૪.

આસ=હમ બેવો

મૂત્ર=મૂતર

બાટે=રસ્તે

ધટ=ખોટ

કાઠું=શરીરનો આધાર

પેજવળા=કાંજીરાળા

તૈલી=તેલવાળા

ચરખી=ચામડીની અંદર

ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ

સક્ષમ=ગ્રીષ્મી

ક્ષાર=ખાર

સમાર=દુરસ્ત

વીધરીને=પીગળીને;

ઝોગળીને

ફેફસાં=છાતી માંદેની જે

ધ્રિયવડે આસ બેરાય

ને બહાર કઢાય તે

ચાલી ચુમ કાગળ=ખંડો

ટિંગ પેપર

આતરકું=ચુંચળું વર્ગ-

લા દોરકા જેવો પેટનો

ભાગ. (જે જઠરની

નીચે ડાબી બાજુ પર છે)

કાળજી=છાતીને જમણે

પાસે જે પિતાશય છે તે

શેષ=પાકી

મલ=મેલ, વિષ્ટા

તત્તર=સાર

સવાલ—આપણે ખોરાકની જરૂર ને વરાળપત્રને કાયદાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું

ભોલી શતાં સુધીનું પુરુષનું વર્ણન કરે જરૂર, કાળજી અને આત્મચરણનું
રોષનું પાડો અને સમજવો,

પાઠ ૬૫.	ગિટાલુપું=લપેટયું	હિટોવાળું=માણવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુભરી=કંપારી	મેળાપ=સમાપન; સં.
કામમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	યામ
નિરાગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=ભોટવો	ધાસ્તી=ખીક; ભય	શોષણ=ચુસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં
મગ્નીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જીનનાં
લુગડાંથી ઠાઠ કેમ વાતી નથી તે સમજવો જીનમાં કેવો ગુણ છે ?
શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે તે શા માટે ? પરસેવો શામ
છે તેથી શું થાય છે ? જીનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો
ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને
જીનનો મુકાબલો કરો. જીનના લુગડા કેમ જલદી મેલા થાય છે ?
ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેર-
વાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૬.	અને કપાસી આ છુટા	કાઢવા
સાફી=ઘેરાને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	પીંજર=પીંજવાનું
રેશમી લુગડું	પીલાવવો	ઝોળર
સાથે=ઘેરાને પહેરવાનું	જીન=કપાસ બોઢવાનો	તાંત=ખચરાના આતર-
સુતરાઉ લુગડું	સંચો	ડાની દોરી
ખાદી=એક જાતનું	લાટ=કપાસ પીલવાની	તંગ=સખત
જાડું દેશી લુગડું	ચરખાની ધરી	ગોટીશો=પિંજરાનું લા-
બોઢવો=કપાસમાંથી રૂ	કાંતવું=કાંખા દોશ	કકાનું ઝોળર

(એનો આકાર કમ્મે- લ્લ જોવો હોય છે પથુ છેડા જોળાકાર હોય છે) ગાભલું=પીંજોનો રતો	જોટો કસ્તર=ઝીણો કચરો રંટીઓ=રંટ સાળ=લુગડા વણવાનો સાચો	પરછટ=પરખચડું ભાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ પિંજરા=રતે સાફ કર- નારા
--	--	---

સવાલ—૨ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ બોઢવાના જીન મુંખાષ્ટ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી ભાટો હોય છે ? અને તે શેની હોય છે ? રતે પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંખાષ્ટ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી સાલા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કાષુ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બનાવે છે ? અને તે ક્યાંથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા જ્ઞાના બનાવે છે ? રમ્યાંથી કાપડ ચતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭.	કોશેટો=પતંગીઆને રહે	તક=દાવ
રેશમ=હીર	વાની બાંખી ગોળ દડો	શેતુર=એક જાતનું ઝાંઝ
રૂપ=ધાટ	જોટી=ગોળ દડો	રંગીત=રંગેલા
જળું=કાંદો	કોકડો=હડી	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કાષુ બનાવે છે ? એ કીડા શું ખાધને જીવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? કયા કયા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું કાયદો ? વિભાયતી રંગથી શું નુકશાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? કયા સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શે કાયદો ? મરીજ ભોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.	જાલકો=છાજો	વેઢે તે
કાલુ=શેરડી પીલવાનો	લીલ=સેવાળ	આયાત=અહાર મામથી
સંચો	ફગડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવનો માલ
છારી=પક: પોપડી	ચાસણી=ખાંડમાં પાણી	ચોવડા=ચરવડાં
તરી=ઉપર આવી	રેડી ઉકાળી તાર	
ખાડો=ખડો	નીકળે એની ઘર બના-	

સવાલ—વસાહ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોમ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોમ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? જોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા જોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કષ્ટ કષ્ટ વસ્તુમાંથી બને છે?

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭.	વજીતોલ=ધણીજ	કરી; ના કહી
મુખે=મોઢે	માફ=ક્ષમા	ભાળે=જુએ
વેર્વા=નાખ્યા	અન્ય.ય=ગેરધ-માફ	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	માટે અરબ
નસીબ=ફેવથોગે	ધીંગીને=ઉધાર આપીને	સદ્ગુણ=સારાં લક્ષણ
નીચા નમી=નીચા વળી	દુખીઓ=હેરાન	ચિંતા=રીકર
વીણા=ગુ=એકએક લાઇશું	આમફ=મજબૂત	અટપટી=ગુંચવણ ભરેલી
અસારે=હમજા	પાખી=વગર	ચટપટી=ગમગમણ
ગુરમે થઈ=રીસ કરી	ધીંગલા=આપેલા	મા'લે=ખુશીથી રહે
વિપત=ખાપદા; દુઃખ	નવ આલે=ન આપે	
જૂલીને=વીસરીને	વાકું જોલી=મનકાર	

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીમે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલામનાં ફૂલો નાંખ્યાં, તે નીચા
 વળી ક્યારે વીણીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો.
 (મતલબ કે જે ફૂલ યેઝા વખતમાં કરબાઇ જાય છે તેમજ સારાં
 કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલડાં સારાં
 કામો તરતજ કરવાં.) (૧) પણ જો કે કહી ગુરસે થઇને બોલશે તો
 તને બધી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાઇ કાલે,
 કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો હીલગીર થઇ
 છોડી દેવું નહિ. (૩) કોઇએ જીભથી આપણુ ખરાબ કહ્યું હોય અને
 કહી આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? બાઇ
 હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરમનસાહ થતો હોય તો તે દૂર
 કરવાને, મનમાંથી રીસ ઝોછી કરવાને, જો બડવું હોય તો ક્યારે
 છડવું ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને
 આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય
 તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ.
 (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું
 બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે
 ફરિયાદી કરવી ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં થંકાં કામો
 કરવાં છે. પણ બ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં ?
 બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઇ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરા-
 નાણ, અવ્યવસ્થા ભરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં
 જઇને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સારું—
 સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલ પર
 વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
 નિસાસો=આશા ભંગ
 થયેથી જીવને જે
 અકળામણ થાય છે તે
 વિભાસે=વિચારે
 કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો
 પ્રત્યય “નો”
 રાજાઓ=રાજા
 રાજાનં=રાજા
 નરપતિ=રાજા
 સ્ત્રીઓ=સાંભળો
 પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;
 રાજા
 હૈ=હૈડામાં
 ન માય=લેવાય નહિ
 ધરો=રાખો
 પ્રજા=રૈયત
 હૃદય=પેટ
 મેહ=વરસાદ
 માગ્યા મેહ=જોઈતો
 વ. સાદ

તમદેશ=તમારા મુલકમાં
 વેશ=દેખાવ
 લીલા=આખાદ
 લીલારાજ=આખાદ રાજ
 ભોગવો=ચલાવો
 સોચ=તે
 વચન=ખોલ
 સધીર=ધીરજવાળાં
 નયણે=આખોએ
 વહે=રેલો જાય
 નયણે વહે અતિનીર=આં
 ખમાથી ધણાં આંસુ પડે
 વટે=ખોલે
 રહે=મનમાં
 ટાળો=મટાડો
 દયાળ=દયાળુ
 સંચર્યો=ચલ્યો
 મૂઢમતિ=મુર્ખાઈ
 પરવરી=ચાલી; નીકળી
 અપરાધ=ગુનો
 મંદમતિ=ઓછી અકલ
 દુભયો=નારાજ કીધે

સાધ=સાધુ; સંજનન
 પરદર્યા=તળા.
 ગૂઢ=વિકટ; ખિંચામણ
 વિકાળ=ભયંકર; ખીંક
 ભાગે એવા
 કિરણ=સીધી લીટીમાં
 પડતો પ્રકાશ
 સંચર્યું=મથું
 નીરખું=જોઈ
 અજસુત=નારદ; ધ્રુવો-
 ના પુત્ર
 જૂપત મણી=રાજા પ્રત્યે
 કુળ=વંશ
 ઉદરે=પેટે; કુખે
 નમર=મુલક
 અવાસ=રહેઠાણ
 ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
 નિશ્ચિન=રાત દહાડો
 નીરખે=જુએ
 તન=શરીર
 સફળહવો=સાર્યક થયો
 તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર

કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલિક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈયામાં શાસ પશુ માતો નથી ?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ? (૧) તે આપ્તાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુખાંત્ર કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઝોછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કરી એવો મેં ગુનો કર્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમજા આ સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે ?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નબરે પ્રલક્ષ જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે ખોશ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી બિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે સ્ફેરને, અને તે મહેમને પણ ધન્ય છે, જે માણસને

ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પદ્મ મૂકીને
ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ (૫) તે
પક્ષીને અને જંમલને ધન્ય છે, કે નાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે
છે. હે નામ તારું જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઢી
તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારું વચન;
સારા બોલ
સ્નેહ=હેતુ; પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નહારું વચન;
નહારા બોલ
લાધે=મળે. થાય
વિવેક=સલુકાઈ; ડહા-
પણ; સારા નરનાનો
વિચાર
આણી=ભાવી
ધાર=ભાઈ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ; શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા; જગત
વખાણે=તારીફ કરે;
સ્તુતિ કરે; માન આપે

કીર્તિ=ખ્યાતિ
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે;
ગરિમાપ્રમા આવે;
પડતી થાય
ચહે=મોટો દરજ્જો આવે.
સુખી થાય; ચઢતી થાય
વડે=થી, થકી
પ્રાણી=માણસ
પ્રજા=લોકો; રૈયત
પાળે=પે.લે
ધ્રુડ=ધ્રુવડ
ઉચારનું=બોલનું
મલી=સારી
મલાપ્ર=મલમનમાપ્ર
પુરાપ્ર=નહારાપણું; વેર;
દુરમનાપ્ર
અમુલ્ય=તીમતી; જેની
કિંમત થઈ શકે

નહિ તે
મૂલ=કિંમત
લગાર=થોડી
પણી=ચાંગણું
રૈ=ખરે
માનવી=માણસ
વેણ મૂક્યું=જન્મ બેલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થુક્યું=થુકેલું
વિમાસશી=પરતાશી;
દીગીર થશો.
હાણી=નુકસાન; ખરા-
બી; પાયમાલી
છરા=ખંડુકમાં ખરવાની
ગોળી
છેદ=ધા; જખમ
સૂઝે=માલમ પડે
પાપ=ધા; જખમ
રૂઝે=મટે; સારો થાય;

નવી ચામડી આવે	હવા વિશે=હવામાં	વલુશે=ખગડશે
કોઠી=મોટી ખરણી	હડાકો=પડથો; સામે	માર તોલ=મહન; આ-
મટે=સારી થાય	અવાજ	ખર; વકર
તોપ તણો=નોપનો	તાણી=ખેંચી	
બડાકો=અવાજો	વદો=ખોલો	

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે બાઈ મનમાં જરા સલકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે બાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જીઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માગામાં પણ નચિતે સઘ સઘતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણુ, મટે. (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) બાઈ બલમ-નસાઈ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકો નહારું બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાને છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નહારું બોલે છે, તે માટે. (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, હડી અને ધી આપશે, અને જેની કિંમત ધણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કે.છ ચામળુ પાણી પણ નહિ પાય; માટે. (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ માછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પરતાશો અને ટુકસાન થશે માટે. (૬) જરાના ધાતો ઉપાય માલમ પડે. પણ

નહારા વાઝપનો ધા કદી રહાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી. તેમ, માટે (૭) સારા કે નહારા તોપનો અવાજો હવામાં સપાટાઅંધ ચાલ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પશુ અગર નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.	નિદ્રા=ઊંઘ	મજ્જે=મજન કરો
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	સા'ય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે	અર્થ=કામ
ધટ=શરીર	લપ્ત ગયો	સરશે=થશે.
ધડીઆં=ખનાબ્યાં	મરતક=માયાં	ભીડ=સંકટ
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં.	છેદાપ્ત=કપાપ્ત	સમર્થા=સંભાર્યા
નવ ટળે=નહિ જાય	લુટાણી=લુટાપ	અંતરજામી=મનની વાત
રધુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું	જાણનાર; પરમેશ્વર
જડીઆં=વળગ્યાં	બોલનારો	ભાવટ=દુઃખ; જંજળ
મઝાં=મટક્યાં; રખડ્યાં	નિચ=હલકા	બૂધરે=પૃથ્વી ધારણુ
બોગ્યાં=ગુમાબ્યાં; ગાબ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારો પરમેશ્વર

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોષતું મટાડેલું મટતું નથી. કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે

અર્ધા નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ
 એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ
 કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ આર વરસ વનવાસ
 વેઠ્યો, અને કાંઈ દિવસ મુખે ઊંઘ્યા નહિ; માટે૦ (૩) સીતા જેવી
 સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લઇ
 ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી. માટે૦ (૪) રાવણુ જેવો રાજા
 જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણુનાં દસ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી
 લોકા લુટાઈ ગઈ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ રાજા સત્યવાદી હતો અને
 તેને તારાણોત્તરી રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી બરું
 (મતલબ કે મંજુરી કરી) એવા મણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે૦ (૬) જીજ્ઞા
 ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણું
 કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે.
 માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપણ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા,
 ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપણ ટાળી.
 માટે૦ (૮)

પાઠ ૩૯.	વિષે=માં	દાઝ=લાગણી; દયા
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જેહ=જે	શુષ્ક=સૂકું; રતેહ વગરનું
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	ક'તો=કહેતો	હૈયું=મન
દેશપર પ્રેમ	ભક્ષો=સારો	વજ્જ=કઠણ; દયા વગરનું
ભલી=સારી; ફળદ્રુપ	ભોમ=ભૂમિ; જમીન	લેવું'દેવું=લેણ દેણ
ભાર્ત ભૂમિ=ભારત રા-	પ્રાણુ=જીવ	કદાપિ=કદાચ
જનો મુજક; ભરત	મુજી=અક્ષય વગરનો	ભક્ષીવાળો=ધનવાન;
ખંડ; આચાર્ય; હિં.	ભૂમિ=પૃથ્વી	તવંગર; પૈસાદાર
દુસ્તાન	મારે=મોજરપ	વડો=મેટો

વૈભવી=વૈભવીવાળો	કથ્યાણ્ણમા=મલામા;	પૃથા=ફાટ
રાજવી=રાજા જેવો	સારામા	અન્નમ=જિંદગાની; જીવતર
રૂપાળો=ખૂબ સુરત; દેખા- વડો	લેખે=ગણે	ખોયો=ગુમાવ્યો
તથાપિ=તોપણ	પુનઃ પ્રેમથી=અરા હેતથી	કમાણી=સાર્યક; પેદાસ
વિવેકી=અર્થ જે હું	પેખે=જુએ; જોળખે	વિદેશી=પરદેશી
સમજનાર	વિદ્વતા=પાડતાઈ; વિદ્વા	વસીને=રહીને
વખાણે=તારીફ કરે	નપણું	કાળ=વખત; સમય
કામ=કામડા	વાપરી=અરગી	ગાળો=ગુમાવી
પ્રમાણે=પેઠે	દેશ દાઝે=દેશની લાગ-	સ્વદેશી=પોતાને વતને
સ્વદેશી=પોતાના દેશને	ણીને માટે	વિચોગી=જુદા પડેલા
દેશીનાં=પોતાના દેશના	લોકલાજે=લોકની શર-	મેટી=મળી
ઠાળે=મટાડે; દૂર કરે	મથી	વર્ષનાં=હરખના, આનંદનાં
પાળે=પોષે	સ્વદેશાભિમાની=પોતાના	માંસુ=આખમાંથી પડતા
	દેશનું અભિમાન ધરીને	પાણી
	કરેલા	ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૭. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેના હોય તેમાં કો ગિયારો હશે કે જે" મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે" એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો આકલ વગરનો પૃથ્વીને મારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશને લાગણી જરાપણ નથી જેનું મન હંમેશાં કઠણ અને રતેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને વિવેકી

માણસ વખાણે નહિ. તે કામગા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટારે, દબારે માણસોનું હંમેશાં પોપણ કરે; વળી ભોકાનાં બહામાં લાભ મળે તેને ખરે સરદેહી ગણવે, કહો કે તેને ખરા હેતથી કાણ નહિ જીએ ? (મતલબ કે બધાજ જીએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિધાનો કપયોમ કીધો નથી. જે પૈસાદારે ભોકાની ચરમથી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈ જ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જીવંત પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કોને હરખનાં આસું નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાક ૪૬૦

ધાધ=દોડી

ભાવે=હેતથી

ભેટયા=મળ્યા

ભાત=ભાષ

સાથ=સંગાત; ટોળું

કપટે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન

હસે=મરકરી કરે

હિતરવા=રહેવા

વચો=વધાજ; વધારે

વસમો=કપરો; કંઠણ

કામ=જગો

ભાજ=ભત

લગી=લાકડી

ભીંતો=ભીંત

દોદશ=મને આજી

જીખા=જાવા

હુઆ=થયા

હસણી=મજાક ખોરી

નાત્ય=નાત

દર્શન=જોવું; દેખવું

ખોણજો=દૂર કરીએ

સુંદરી=ગુલાન સ્ત્રી

મનવિના=કમનથી

નમે=નમસ્કાર કરે

દીકા=જોયા

હરિ=પરમેશ્વર

કુટડો=દેખાવડો

તુડો=પ્રસન્ન

ભાંગ્યું=દૂર થવું

મરડો=મરડો

મંડપમાં=માંડવામાં

ચંગ=ચંગરા; કાંસાગ્રેહ

ભટકે=ટીંચાય

પટકે=પિછોડીએ	હતાવળી=ઝડપથી	લખેશરી=લાખ રૂપી-
કાળે=લાકડાં	મરમે=મેદમાં	આનો ધણી
ભારો=જુડો	લગવ્યું=એવ બગાડી	શે=થું
મામેરાનો=મોસાળાનો	પેઢીનું=વંશનું	રાંક=ગરીબ
ઉધારો=બાકી; મણા	ન બાપા=બાપા વગરના	પિતા=આપ
તુળશીદળ=તુળશીનાં	બલાં=સારાં	મુજ=મારે
પાંદડાં	ઠઠણુ=સખત	કાપડું=છાતી ઢાંકવાનું
કુંકરી=વગાડશે	ઠઠણુખોલ=મેણાના ખોલ	લુગડુ
પુરું=બરોબર	મછર=અહંકાર; તોર	મેર=મેર પર્વત
કૌવત=મસ્કરી; મમત	પુંછળથી=પાછળથી	જીવતો રહે=કાયમ રહે
ટાળ=મનક	બડબડો=બબડો	

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા (વેવાઈ) દોડતા આવ્યા ને બંને હોંસથી મળ્યા, જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યો જ્યાં નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધાં છળમેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને ઠઠણુ હતી ને છાપરાપર નળાંમાં નહોતાં; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ ઘેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં ધણી માકડ જીવા હતા, વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મનકખેરી નાગરી નાત બોલવા લાગી (૪) કુંવરવકુનો આપ વેંજીવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાત્રન)

ધધએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેર ઘેરથી મુંઢરીઓ ખુશીથી આવ્યા.
 (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે
 સાઈં થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પર-
 મેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬)
 જુઓ એનો રસાસો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે.
 મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવરવહુનું દુઃખ જતું રહ્યું (૭)
 મહેતાના બળદ ઉપર ધણી બાઈઓ છે તે જુઓ મહેતાજી
 માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નામરની નાતમાં આવરે વધશે (૮)
 આ ગાંસડી વળગાડેલી બટકે છે, તેમાં પીઝોડીએ તાલની જોડ બાંધી
 છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. કહો હવે
 મોસાળામાં શું ખામી છે ! (૯) છાબડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મૂકશે.
 ને હમો રહીને શ્રાવ્ય વગાડશે, સાધુ ધંધરતું ભજન કરશે એટલે
 મોસાળું પથ્થુ પુર થશે. (૧૦) એમ નામરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે
 અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાળું લખને
 આવ્યા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને
 માટે દોડી કે નણ્દં બરમમાં બેસી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત
 કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એવું લાગી.
 સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ છો ?
 એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાઈં ! (૧૩) આવો મહેતાનો
 બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણ્દં
 એટલો અહંકાર આ માટે રાખો છો. હે બેન પાછગથી શું બનડો
 છો ? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણો લાભ
 થશે. કાંઈનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫)
 મરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોના મેક

મરણીય છે. તમારી મરણીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ
ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯	દિનરાત=દહાડો રાત	અનેક=ધણીજી
મહી=સાતમીનો પ્રત્યક્ષ	આરામ=વિશ્રાંતિ	કાપે=દૂર કરે; મટાડે
“મા”	અમથી=મહેનતથી	સુખ્યા=જનાવ્યા
તન=શરીર	સુખ દીએ=સુખ આપે	પાવક=મરમી; અગ્નિ
જ્ઞાન=શુદ્ધ; સમજ	ભર=જોડાએ તેવી	ધન્ય=પરમેશ્વર
પુરણ=પુરેપુરું	આણી=લાવી	સત્તા=હુકમ
સમય=વખત	મેધ મંડળ=વાદળાં	યાપી=ખેસાડી
પ્રથમે=પહેલાં	નિયમિત=વખતસર	સદિવ=હંમેશાં, સદા
રમરું=યાદ કરું	વૃષ્ટિ=વરસાદ	સુખુદ્ધિ=સારી આકલ
કાર્યો=કામો	સતોષ તૃપ્ત	નાતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
પાલણુ=પે.પણુ	હરખ=ખુશી	જુલાવતા=વીસરાવતા
કાળ=કામ	સૃષ્ટિ=દુનિયા	સમય=શક
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	પૃથ્વી-જમીન	મૂળ=માન
અશિ=અંદ્ર	ધન=પૈસો	નદ્ભગિત=ખરી ભકિત
તિમિર=અંધારું; અંધાર	કઠિન=કપરાં	અણુ-પગમાં
મગને=આકાશમાં	કળ્પ=દુઃખ	કરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે જીંધમાં શરીરનું જ્ઞાન નહોતું, ત્યારે જીજો કે જોણે આપણી
પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેરમાં પહેલો યાદ કરું,
પછી દહાડાના બધાં કામો કરું. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું
પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય
છે પ્રકાશવાળા સુરજ અને અંદ્રમાં હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે

જીવને જીવન શક્તિ ધધારે આપે છે, (૨) આકાશમાં શાંત દેવસ્ય
હરીને અધાર' મટે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીનકુચ નથી.
હકાકાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી સુખ આપે
ઝોવી સારી લંબ આણી (૩) જો આ વરસદનાં વાંદળાં વખતસર
વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ડુલાય છે, જમીન
વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં
દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વર પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં
બનાવ્યા છે ! એ ત્રણ હંમેશા જીવોનું જીવન જીવવાને આધાર
છે, વળી જો એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખ-
ના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૫) ઓહો પરમેશ્વર
તેં માણસના મનને અકલ આપી છે, તેથી અધા જીવોપર માણસની
ધણી સત્તા ગાખી છે, જે હંમેશા એવું સાફ પેાષણ કરે છે, તેને
વીસરીને બજે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માંગું છું
કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, અને જુનાવામાં
નાખનાર અધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ એજ સમજીને હું અધા
કામ સદ્મકિતથી કરું, અને તમને પગે પડું તો અને શિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ પપ.

શિર=માથું

કોટે=ડોક

શંઠ=ખોપરી

વૃષભ=બળદ

વીણુ=વગર

જૂપાળ=રાગ

નેહ=સ્નેહ; હેત

દાખવે=જીવે

ચઃ=ચક્ર

ગળપો=હાંકપો

પરવરે=ચાક્રે

કેન્નવળ=સદેહ

ઓપતો=શોભતો

જામો=મુક્તો અંગરખો

દાળ=છલંગ

મૃગ=હરણ

શ્વાન=કુતરો

સુખલ=સારા જાણીતા

શકાચાર્ય=દૈવના ગુરુ

હરનિશ્ચ=હંમેશાં

રે=દહે

મેડક=દેડકો

નિર્ખળ=કમળેર

કાલ=કાલસ	મધુરૈ=મધુર રાગનો	લાખો=લાખો માણસથી
કાયર=બાયલો	વાચા=વેણુ; શબ્દ	સઉકાં=અધા
સાર=સારી	વીર=બાધ	વિચરે=ગમ
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	કામની=ઝી	વસમી=અધરી
તાણી=જીવાન ઝી	કીર=પોપટ	વાટ=રસ્તો
પદતો=અણતો	ચરણ=પગ	
પૂર્યો=ગોઠ્યો	સાયો=પકડ્યો	

પાઠ પપ ઉપાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર મંગાજી રહે છે, જેની ડાઠમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદતું વાહન કરે છે ? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોષ્ઠું તો એક બરે છે ને ખીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરેક જ કરતું બધાય છે તે રંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરૂષે ખીજા પુરૂષને ઢાંડ્યો તેથી જેને ઢાંડ્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે ધણો ઉત્તમ માણસ છે તો તે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરૂષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શાબતો તેને જામે કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ) શુકાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીમ નથી. તો પણ ધણું ખોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) ઝી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચલ નથી. દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શેભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે બા

એજ કરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) જ્યો છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને જોધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે માત્ર શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તો તે પોપટ છે. (૬) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, લાખ માણસથી પણ પકડાયેલો રહે નહિ, બધા તેને આપે જીએ છે તો એ શું ? (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે, માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ.

પાઠ ૫૭.	સાદ=ચોકળી	ડાહ્યા=નકામા
ધડીધડી=વારંવાર	અરણ્યવ=હરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઝોછી
ઉકળાટો=મામ	બાળ્યા=જોયા	હમરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર, સર	પીત=પીળો
અબ=વાદળાં	ચંત્ર=સતાર; સારંગી	સુર્યાસ્ત=સુર્યનું આય
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળ=સફેદ [મવું તે
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને
ચક્ષી=ચક્ષી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમવચ્ચેનો ખૂણો
બગ=બગશે	ધંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૭. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીળો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને ધણો ધામ થાય છે. ધણાં માળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચાલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફડફડે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે. પક્ષીઓ હરીઓ કાઢેથી આવતાં જોયાં, તેથી બધાં

(૨) રાત દિવસ ક્ષીતજી પવન ફરફર આવે, ઝાટો ખરખર ધરધર ઝખડે હાલતાં જણાય, વાલિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સ્વર આવે છે. તેથી બધાં (૩) હંમેશા કરતાં તો હવા ધણી ભેજવાળી જણાય છે. પુષ્પમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે, આથે ધંટા વાગતા હોય એવા એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં (૪) હવામાં ગરમી ઝોઝી હોવાને લીધે ખાર ઝોગળે છે અને ઉધઈ, કીડી, અને મંકાડા જેરથી ઉભરાય છે. (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે, ઉડે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધતુષ જણાય છે અને સુરજ આચમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આંબુબાંબુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશ્વાન ખુણમાં ધણી વીજળી ચાય છે. નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે.) તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.	શ્લોકસુરસે થા	અર્થ=હંમેશા
રક્ષ=રક્ષણ કર	કાળ=મોત; હાર	ક્ષેમ=સુખ
દેવ=દેવર	બંધપાડ=એસાડ	રાય=રાજ
મહારાજ=પાંચમાળ્યોજ	દ્વેષ=કીનો; અદેખાઈ	સદ્ અભિમાને=સારી
પ્રેત=ધણી મોટા	દુનર=કસબ	હંચી ભાગણીથી
જયવંત=જયવાળા	અમલેર=અમારે ત્યાં	પૂજ્ય=પવિત્ર
મસ=વધારે	સંપ=નિરાંત	પ્રત્યે=તરફ
કીર્તિ=મોટાઈ	સધોત્થાઓ	ધર=રાખ
યજ્ઞ=જજ્ઞ	કાળ=વખત	શકિતમાન=જેરાવર
હંબાવ=વધાર; ફેલાવ	ગંજ=ઢગલો	રાજેશ્વર=રાજાના
જમદીશ=પરમેશ્વર	દાન=પુણ્ય	ધણી
વીજેરવા=છુટા પાડવા	શ્રેષ્ઠ=મોટા	નાથ=પરમેશ્વર

મહાગુની=અકલ્પનો | શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી દીક્ષ=મન
 અંકાર; મોટા ગુણવાળો | પાર=સુધી | સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ પદ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે ધણાં વરસ છવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજા મોટામ અને આખર આપ અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર ! હે જગતના ધણી તું ઊઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ, બેર અને કંકાસ બધો એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ધરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારું બહું થાય (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આખર અને સુખી રિયાતની હગલાખંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ, બારી હંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના મોઠ એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાગુની, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

સુબાઈ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના અંબાતના અખાતથી કુદરતી જો ભાગ થાય છે. અંબાતનો અખાત અંબાતના નવાય સાહેબના રાજ સુધી જએલો છે. અંબાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુત્રક આવેલો છે, તેને કાફિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાઈ કારણ એ કે

ઝેની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. ઝેની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિયાવાડના માત્ર ઇશ્વાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કીનારાની, દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટે જ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાળ) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશ્વાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વે તથા ઇશ્વાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સલાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એ જ નિમ્નમાં રાજ-પીપગાનાં ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એ જ નિમ્નની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આપુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એ જ નિમ્નની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે માટે જ તે બાજુમાં જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપણ પડે છે, એવા રણના મુલકમાં સાંઢણીપર એસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા બિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાકા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આપ્તાનાં ઝાડ ધણાં હોય છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ધણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણાં પાકે છે.

મરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ધણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના ખેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. પાલણપુર એબ્નિસ, સુરત એબ્નિસના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆ છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) બોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે હનાળામાં ધણાં બોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ ઘરમાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે, ઝોરપાડ તાલુકાની જમીન મરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો લામોડ, ચીમલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને

ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના બગોમાં ડાંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંનો જાળ વખણાય છે. ઝોરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણું ઠેકાણું કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુજબ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાના પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બલ કહે છે, તેમાં ધઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થઈ ધોલેરા અંદરથી વહાણ મારફતે મુજબ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એબ્જેન્સમાં ઘણા ડુંગરા છે, કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતણા પાસે શેત્રુંજે ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે અને વચ્ચે ભાગ હંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાહર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોટી નીકળે છે.

ઠાઠિયાવાડના ઠાઠાપર આવનગર, મહુવા, ભાદરાખાડ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (મુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (ભાનનગર) ભેડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ધણે માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે બંદરે જાય છે ઠાઠિયાવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોઠણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમી રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ હંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, રુખાખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુદ્દી બનાવવાની માટી નીકળે છે, કોઠણનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ધાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોઠણના ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળીએરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોઠણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિષ્ટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ધણાં ઊગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળીયેર, મીઠું, દરકા ને ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાકમા) એ ડુંગરાઓ. પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા

છે. કચ્છમાં સૈથી ઉંચામાં ઉંચો શિખર ઠાળે છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી હત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં જીન, મીઠું, ઠોર વગેરેની છે કચ્છ પ્રાંતમાં સુરેખાર, ફટકડી ને કાયલાની ખાણો છે. કચ્છી ધોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે, સિંધ પ્રાંતને ઢાળ ઇશાન કાણથી નૈઋત્ય કાણુ ભરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી, એ રેલથી તેમજ સિંધમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ચરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપદા પડે છે, દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રાગીષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ધઉં, મગ, બવ, ર ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિદ્યાસુધાતી	ઠંથું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઈસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધારતી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	ત્રેમ	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિદ્યાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	ફિલ્દી	અધર્મ
ઉદ્ધમો	ઉત્તરો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝખ્ખો	વીત્યા	ઢાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાધિ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
ઐષ્ઠ	ખુદલું	ખસ્યું	સમર્થ
	ચિદ્દી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ

પ્રુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરુદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાઘ્યું
સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ	પારખ્યું
ચોકબો	વનસ્પતિ	કેમ્બ્રિજ	માર્ગ
સંપ્રદ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્થર	સ્વપ્રાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશકય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	વ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડયું
સત્તા	સદ્બુદ્ધિ	ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ
મૂર્ખ	અમૂલ્ય	મરકરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તાં	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઈંગ્લાંડ	વિક્રમાલત	પ્રાણુલવન
ચર્ચા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોદ્દા	પત્ની	ગુસ્સો	રસ્તમલ
શ્રાતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ
જ્યોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેદ્ય	પીગલ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થિક
કલ્યાણ	કલ્યાણ	ધારતી	ડયુક
સાર્થક	ખ્યાન	જન્મ્યાં	

સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પોદુંગાલ	સુધર્મો	પ્રથકાર	શિષ્યો
ચુકિત	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
શુદ્ધસ્થ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
વ્યાધ્યર્થ	સંધ્યાકાળ	ઉત્કેરાઈ	પિત્તળ
ખળાત્કારે	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
સ્વર્ગ	રણસંગ્રામ	જયહલે	તત્કાળ
ઈંદ્ર	ઉદ્ધત	સજ્જડ	વસ્તી
બ્રહ્મર્ષિ	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	મુત્રી
રાજર્ષિ	ઠોકયાં	હુતર	બ્રાહ્મણ
ચંદ્ર	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
નિર્મળ	જાગૃત	તાંદુરસ્તી	વૈશ્ય
પ્રદેશ	ધૂજતાં	સ્વસ્થ	શુદ્ર
વિચિત્ર	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિધન
મૃગજળ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ફાંસ
દુર્ગત	શ્રમ	કસ્તી	લેસેપ્થ
વિચાર્યું	તસ્દી	કન્યા	ખ્યાલ
આંતર્યો	દુર્ગંધ	પુનર્જન	વિલ્પરક્ષાર્સ
ખીડ્યાં	આવક	ભક્ષર	ચિત્ર
ગર્જના	પરધર્મ	વિદ્યામિત્રે	પ્રતિદિન
મુખાંધ	સ્તેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
જન્માશ	ચિત્રકુટ	કાન્યકુબ્જ	પત્ર
	વિસ્મય	દર્શન	શુદ્ધ
	નિર્ણય		

પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરદુઃખલંબન	પ્રીતિ	પોદુગીઝ	પ્રવીણ
શ્લોક	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
સ્મરણશક્તિ	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
વિદ્વાન	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
સ્તબ્ધ	મૃત્યુગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
પ્રપંચ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
અચ્છેર	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
વૈદકશાસ્ત્ર	અકુગાનિસ્તાન	તીર્થ	ભૌર્ય
અમૃત	ઈસ્લામી	ચિરંજીવી	પારસિપુત્ર
લલ્લુ	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
અલ્યા	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	મુદર્શન
ભટ્ટી	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યાં
નર્યા	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બૌદ્ધ
સદ્ગૃહસ્થ	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
દેવસ્થાન	આલુક્ય	કોતરાવ્યાં	હસ્તિનાપુર
અઘાપિ	સંપૂર્ણ	શ્રમણો	દેવમત
બદ્યા	વૃત્તાંત	ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ
ત્રીસ	ત્રિકોણાકાર	ગુપ્ત	ચોદા
પાંત્રીસ	ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા
હલ્લો	ગુર્જરરૂ	માર્ય	ભદ્ર
નિર્ભય	નાસરૂદીન	સપ્ટેમ્બર	કિલ્લો
ધસ્યો	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિમ્રી
	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય

સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાજ	કર્નલવુડિંગન
પુખ્ત	મહામહારાજ	અંખક	અગ્નિ
બર્બર	ઠૂઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રેગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાખાદ	કોલહાપુર	ફાલ્સો
કોધ	વાતક	મહાખળેસ્વર	પ્રવાહી
યશોવર્મા	ખટુંગજામલ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગરુડો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપક્ષ
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગાંધ્યાં	અન્તર	જગન્નાથ	
વિચિત્ર	તત્ત્વ	સ્ત્રીકેસર	અરખસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મલીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળથું
દ્વિજ	બલીચિંગ	ધાસ્તી	સત્ત્વ
મન્દિર	છિદ્રાણુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાક્ષી	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	ઓકિસજન	

ફિલ. માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ) (૪)

ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણે હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો
 (૭) બંને હાથ પગના ચાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ
 ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં.
 (૧૦) બંને હાથના આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં (૧૧) બંને
 હાથ પગના ચાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણાં હાથની હથેલી
 મોં સામે લાવી ચક્રકર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી
 ચક્રકર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ
 તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને
 પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પગના આંગળાંપર
 ધીરેથી ભેસવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા
 વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮)
 જમણો હાથ કેડપર કાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ
 ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા
 રહેવું (પશ્ચ બે પગ વચ્ચે એક ધ્રુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ
 હાથ મોં સામે હંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ
 જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠા-
 ને અડકાડવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ
 એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું
 (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું.
 (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખ-
 ભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું.
 (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું
 સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે
 ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨)

બેઠ હાથ પાછળ પીઠ મમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી)
 (૩૩) બેઠ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ
 આકાશ તરફ) (૩૪) ખંતે હાથની મુઠ્ઠીને અંગુઠા ખભે અડકાડવા.
 (૩૫) કેદપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગળ
 (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પશુ
 બે પગની વચ્ચે એક પુટ્ટું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી
 તરફ વાળી ડાબે પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧)
 ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાંથી
 ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (૪૪)
 જમણાં કરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

અંકગણિતનાં મનોયત્ન"પાંચ આના.

—“ભૂગોળ શિક્ષક”—

સુસ્ત શહેરનો ૦-૩-૦ | સુસ્ત જિલ્લાનો ૦-૩-૦
સુંદરજી કૃત નવી પહેલીના અર્થ બે આના.

“મુખગણિત શિક્ષક.”

બાળવર્ગનો ૦-૧-૬	ત્રીજા ધો.નો ૦-૨-૬
પહેલા ધો.નો ૦-૧-૯	ચોથા ધો.નો ૦-૪-૦
બીજા ધો.નો ૦-૨-૦	પાંચમા ધો.નો ૦-૪-૦

—“ડિક્ટેશન શિક્ષક”—

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજી ચોપડીનો ૦-૩-૦
પહેલી ચોપડીનો ૦-૨-૬	ચોથી ચોપડીનો ૦-૪-૦
બીજી ચોપડીનો ૦-૩-૦	પાંચમી ચોપડીનો ૦-૪-૦

ત્રિવેદિ વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની } ૪ આના.
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની } પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.
ગુજરાતની સાંભૂગોળની } ૩ આના.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. કૃત.

બાળપોથીથી સાતમી સુધીના તેમજ કન્યા વાચનમાળા ત્રણે
પુસ્તકોના તથા ત્રિવેદિ વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના
અર્થ તૈયાર છે. બીજા, ત્રીજા, ચોથા, ને પાંચમાના છપાય છે.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. તરફથી બહાર પડેલી.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	કન્યા ૨જીના „	૦-૫-૦
બીજીના „	૦-૪-૦	કન્યા ૩જીના „	૦-૭-૦
ત્રીજીના „	૦-૫-૦	ત્રિવેદીવા.પુ.૧,,	૦-૪-૦
ચોથીના „	૦-૭-૬	„ પુ.૨,,	૦ ૫-૦
પાંચમીના „	૦-૮-૦	„ પુ.૩,,	૦-૬-૦
છઠ્ઠીના „	૦-૯-૦	„ પુ.૪,,	૦-૭-૦
સાતમીના „	૦-૧૦-૦	„ પુ.૫,,	૦-૮-૦

બીજા ધોરણ માટે સુરત શહેરનો નકશો છપાય છે.

„ ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો બે આના.

„ સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો
‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

„ ‘મુખ્યગણિત શિક્ષક’ અઢી આના.

„ ‘ડિક્ટેશન શિક્ષક’ ત્રણ આના.

ત્રીજા ધોરણ માટે સુરત જિલ્લાનો નકશો ચાર આના.

„ ‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

„ ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના

સી. એમ. શાહ-ચાહપોર-સુરત.

